

7 ILLATIV JAKO DISTRIBUČNÍ KATEGORIE

7.1 Otázky spojené s distribucí alomorfů

V následující části práce půjde o to doplnit dříve popsané možnosti fonologického vyjádření illativu v obou jazycích tak, aby se ze statického popisu možností stal dynamický, který ukáže i to, jak se popsané možnosti používají. Tato část práce by tak měla odpovědět na to, jak a proč se při užívání jazyka vybírá konkrétní možnost, proč jsou např. některé frekventovaněji využívané než jiné. Popíšeme nejprve tradičnější přístupy, se kterými se můžeme setkat v estonských a finských zdrojích, poté navrhneme popis vycházející z Langackerovy kognitivní gramatiky. Konkrétní otázky související s distribucí illativních tvarů v obou jazycích budeme rozebírat s pomocí korpusových dat. Z toho vyplývá, že korpusová data zde používáme k ověření stanovisek z gramatik nebo jiných zdrojů a k případnému ověření nebo vyvrácení obecně formulovaných hypotéz. Dříve jsme také pozorovali, že vyjasnění distribučních pravidel lze dát do souvislosti s procesem standardizace, a že od popisu gramatiky standardního jazyka se obvykle očekávají jasná distribuční pravidla.

Jedním z tradičních pojmů je produktivita, tj. rozlišení vzorů, deklinačních typů nebo koncovek na produktivní/neproduktivní. Z praktického hlediska jde o nápravu, jak široce se dané koncovky nebo vzory užívají, a se kterými se můžeme setkat u pozdních výpůjček nebo novotvarů. Informace tohoto druhu lze považovat za užitečné, teoretické ukotvení pojmu produktivita však může být svízelné. Různí autoři se obvykle shodují v základním vysvětlení, co je produktivita, ale mohou se poměrně hodně lišit v tom, jaké další faktory s produktivitou spojují, nebo jaké hypotézy ve spojení s pojmem produktivity vytvářejí. Pokusíme se ukázat problematičnost pojmu produktivity (ať už jako opozice produktivní – ne-

produktivní nebo jako porovnání více produktivní – méně produktivní) v těchto tradičních popisech. Pokusíme se ukázat, že rozdíly v distribuci illativních vzorů nejsou pouze kvantitativní (do jaké míry jsou tyto vzory produktivní), ale že jsou i kvalitativní (museli bychom pak předpokládat např. produktivitu typu a, produktivitu typu b, ...).

Poměrně tradiční je také (zejména ve finských zdrojích) rozlišení na komplementární distribuci a volnou variaci. Komplementární distribuce bývá neproblematická v tom, že ji stačí pouze konstatovat. Pojem volné variace však s sebou nese další otázky, např. zda se nejedná o variaci podmíněnou situačními nebo jinými faktory. Pokusíme se zhodnotit dosah a užitečnost daného rozdělení pro náš případ, tj. pojednání o standardních jazycích.

7.2 Produktivita

V EKG (*Eesti keele grammatika* 1995) je estonská morfologie rozdělena na aktivní a pasivní, toto rozdělení je pro danou grammatiku velmi typické a nepřehlédnutelné. Aktivní morfologie je založena na pravidlech: flekční formy jsou odvozovány ze základních forem s ohledem na fonologicko-derivační strukturu základních forem (srov. s. 64 a poznámka č. 21). Takové pravidlo lze užít automaticky, není třeba předpokládat informaci o jeho užitečnosti, kterou by obsahoval daný lexém. Většina slovní zásoby patří do sféry aktivní morfologie. Pro pasivní morfologii se předpokládá, že mluvčí si musí být vědomi toho, že v daném případě se pravidla aktivní morfologie neaplikují. Podle EKG má mluvčí pravděpodobně uloženu část forem daného slova, z nichž zbytek odvodí analogicky. (Způsob odvození forem pasivní morfologie může být vysvětlitelný s ohledem na historický vývoj, z dnešního hlediska je však výsledné formy třeba považovat za lexikalizované.) Takto lze vysvětlit, proč se dvě slova se stejnou základní formou mohou skloňovat odlišně (např. *sari*_{NOMsg} : *sari*_{GENsg} „sárí“ a *sari*_{NOMsg} : *sarja*_{GENsg} „(1) série, řada, (2) síto na prosévání obilí“). Aktivní morfologie je pak popisována s pomocí pravidel, pasivní s pomocí seznamů slov a jejich tvarů. Toto rozdělení je v EKG ostré, neexistuje přechodná sféra: aby slovo patřilo do aktivní morfologie, musí mít všechny formy podle pravidel aktivní morfologie, slovo patřící do pasivní morfologie může tvořit některé formy podle aktivních pravidel. (Na druhou stranu se tvrdí, že vnímání hranice mezi oběma sférami může kolísat v závislosti na idiolektu.) Za aktivní jsou považována taková pravidla, která se užívají u slov cizího původu, nebo taková, která se použijí u statisticky relevantně většího počtu slov (druhé kritérium je potřeba zejména ve slovesné morfologii, kde první nelze vždy užít). Při tomto rozdělení na aktivní a pasivní morfologii je podle EKG nepotřebné dělení na produktivní a neproduktivní. Obecně je aktivní pravidlo také produktivní, pasivní morfologie je vždy neproduktivní. Rozdílné pojmy jsou zavedeny proto, že u neologismů a ně-

kterých skupin derivátů se můžeme setkat s využitím pasivní morfologie, které se přitom jeví jako produktivní, např. morfologie nově utvořených derivátů se přizpůsobí již existující skupině obdobných derivátů nehledě na to, že jejich morfologie je pasivní. (Srov. EKG 1995: 125–128.)

Pravidlem aktivní morfologie je pak podle EKG (1995: 199) např. přidání illativní koncovky *-sse*, do aktivní morfologie EKG řadí i některé případy geminačního a bezkoncovkového illativu. Všechny zbylé způsoby tvoření illativních tvarů jsou odkázány do pasivní morfologie.

Podobný návrh na rozdělení (nejen) estonské morfologie bychom našli např. u Helpa (1984: 13–5), totiž dělení na pravidelnou morfologii (*rule morphology*) a deviační morfologii (*deviation morphology*). Použití deviační morfologie je svázáno s určitou jednotlivou fonologickou sekvencí a nelze ji na rozdíl od pravidelné morfologie aplikovat na jinou stejného druhu (např. estonský genitiv využívá obou, srov. slova se stejnou výchozí fonologickou strukturou jako *käsi*_{NOMsg} „ruka“ : *käe*_{GENsg}, *asi*_{NOMsg} „věc“ : *asja*_{GENsg}, *musi*_{NOMsg} „pusinka“ : *musi*_{GENsg}, z nichž první dvě formy jsou příkladem deviační morfologie, třetí pak pravidelné morfologie).

Kristiina Kross (1984: 6–10) rozlišuje produktivní, neproduktivní a semi-produktivní morfologické jevy v souvislosti s těmito skupinami slov: domácí slova (včetně starých přejímek), umělá (nově utvořená) slova (kam řadí také přejímky z finštiny a slova přejatá do standardního jazyka z dialektů, jejichž adaptace je výsledkem vědomé snahy filologicky vzdělaných jedinců, tato slova byla většinou už při svém přijetí přizpůsobena fonologickému a morfologickému systému standardní estonštiny), třetí skupinou jsou slova cizího původu. Morfologické jevy, které jsou typické jen pro domácí slova, nazývá neproduktivními. Morfologické jevy, které jsou vlastní jen domácím slovům a umělým slovům, jsou semi-produktivní, kromě toho se semi-produktivita objevuje u skupin derivátů utvořených aktivním derivačním sufiksem. Morfologické jevy, které se objevují i u cizích slov, pak nazývá produktivními. Zároveň podle toho rozděluje deklinační typy na uzavřené (ty, které obsahují neproduktivní morfologii), polo-otevřené (se semi-produktivními morfologickými jevy) a uzavřené (s neproduktivními morfologickými jevy).

Jmenované přístupy se v některých věcech shodují: např. produktivní (aktivní) morfologie je použitelná na další nové jednotky, tam kde u neproduktivní (pasivní) se předpokládají uzavřené možnosti (v některých zdrojích se proto předpokládá, že je nutné existenci takového typu morfologie vztáhnout na danou jednotku, např. lexém). V EKG je toto rozlišení vázáno na lexémy, což se zdá přinejmenším v případě estonštiny problematické. Např. se v tzv. produktivním nebo otevřeném deklinačním typu mohou vyskytnout produktivní i neproduktivní kmenové alternace. Produktivní vzor pro tvoření určité formy, např. připojení illativní koncovky *-sse*, se může vyskytovat v otevřeném i uzavřeném deklinačním typu, stejně tak se může zkombinovat s produktivní i neproduktivní kmenovou alternací. U Helpa jde spíše o principy, které se mohou doplňovat. Všechny tři zdroje zmiňují určité

nejasné postavení některých skupin derivátů, kde je produktivní derivací přikrmován jinak neproduktivní deklinační typ.

Zejména na postoj EKG by se dala aplikovat Langackerova kritika tzv. *rule/list fallacy* (omyl pravidlo vs. seznam) – jde podle něj o mylný teoretický a metodologický předpoklad, který nutí k tomu vybrat si ostře jednu nebo druhou alternativu. Pokud je forma výsledkem aplikování určitého pravidla, nemůže existovat jako taková v dané podobě a naopak. Tento druh pojetí je typický pro generativní přístup – např. v EKG jde v popisu aktivní morfologie vždy o proces, kdy ze základní formy nějakým způsobem získáme výslednou (podle Langackera je to aplikace procesní metafory). Pokud přemýšlíme o vytvoření dané formy jako o procesu od základní formy k výsledné, těžko můžeme uvažovat o výsledku dřív, než je ho dosaženo. Jak už může vyplývat z dříve popsaných východisek Langackerova přístupu, nutnost vybírat buď pravidlo, nebo seznam zde nevzniká. Už jsme zmínili, že status jednotky není vázán na to, zda má nebo nemá analyzovatelnou vnitřní strukturu, jednotkou může být např. derivát, který je příkladem zcela pravidelného derivačního modelu. Takový derivát je pak příkladem daného obecného pravidla (schématu) a zároveň je sám jednotkou (lze předpokládat, že mluvčí k jeho vytvoření nemusel nutně aktivovat dané schéma, i když potenciálně taková možnost existuje). (Srov. Langacker 1987: 28–30.)

Podobné rozdělení morfologie na (dvě) různé sféry bychom ale mohli najít i leckde jinde. Dressler v teorii tzv. *přirozené morfologie* používá pojmy dynamická a statická morfologie, kde se dynamická morfologie skládá z produktivních vzorů, pravidel a tříd, statická je pak reprezentována (v paměti) uloženými morfologickými formami. Rozdělení se od toho použitého v EKG liší: dynamická morfologie není nutně reprezentována pouze pravidly. U Dresslera je pak pojem produktivity relevantní jen v dynamické morfologii. (Srov. Dressler 2003: 33–34.)

Další otázkou spojenou s pojmem produktivity je, jak lze produktivitu zjišťovat. Krossová (1984: 4) říká, že produktivitu můžeme pozorovat z chování nově přeжатých slov a neologismů, případně testovat na vymyšlených neexistujících slovech. Posledně zmíněná metoda může podle ní být užitečná v tom, že existující přejímky nebo neologismy mohou reprezentovat jen určité druhy fonologické struktury, které lze v daném jazyce teoreticky mít. Help (1984: 20) zmiňuje, že neproduktivní může být nahrazeno produktivním nebo je taková náhrada představitelná, ne však naopak. Kromě těchto obvyklejších způsobů např. Bybee (2007: 186) zmiňuje také to, že lze pozorovat, které vzory jsou nadužívány v procesu akvizice jazyka. Bauer (2001: 25, 48–49) rozebírá možnosti, jak lze pro určení produktivity využít frekvence (např. na jak mnoho slov je dané pravidlo aplikováno, nebo frekvence těchto forem, nebo porovnání mezi skutečně a potenciálně existujícími tvary), konstatuje ale, že vztah mezi produktivitou a frekvencí je nepřímý. Dressler (2003: 37–43) uvádí následující hierarchii kritérií, z nichž první nejzřetelněji ukazuje na produktivitu, poslední nejméně zřetelně: aplikovatelnost na neadaptovaná přejatá slova,

aplikovatelnost na přejatá slova s vlastnostmi pro daný jazyk neproblematickými, aplikovatelnost na domácí neologismy (např. zkratková slova), schopnost přetahovat slova při paradigmatickém kolísání od méně stabilního ke stabilnějšímu paradigmatickému typu (zde se může jednat už jen o slabou produktivitu). Poslední v hierarchii je pak výskyt vzoru u afixací vzniklých derivátů, což ukazuje na produktivitu daného slovtvorného procesu, ale pro daný paradigmatický typ to ukazuje nanejvýš na jeho stabilitu.

Kromě různých metod k objevení produktivity si lze také povšimnout, že se často prolíná produktivita morfologických vzorů (např. konkrétní sufixace, kmenové alternace) s produktivitou deklinačních typů (u Krossové jsme viděli rozlišení v označení produktivní/otevřený, neproduktivní/uzavřený). Zároveň byla zmíněna i možnost interakce s produktivitou slovtvornou (produktivitou derivačního procesu). Podle Kasikové (2009: 24) se produktivitou derivačního afixu nebo derivačního modelu myslí to, že mluvčí může s pomocí něj vytvořit derivát, který dříve nepoužil ani neslyšel, a tento derivát je analyzovatelný po fonologické i sémantické stránce. Výše zmíněné definice produktivity ve flekční morfologii se na analyzovatelnost po sémantické stránce tolik neohlížejí. Zdá se, že je tomu tak proto, že se u flekčních procesů předpokládá obecná aplikovatelnost (např. pro celou třídu jmen nebo sloves). Různé jazyky a jejich různé kategorie se mohou v tomto ohledu lišit, můžeme si ale také myslet, že obecná aplikovatelnost může být jen záležitostí zjednodušujícím teoretickým předpokladem. Mnohé zdroje (srov. např. Karlsson 1982: 225–231) připomínají, že hranice mezi derivací a flekcí není nutně ostrá. V tom se shodují s Langackerem (srov. 1987: 18), který takové distinkce uznává za do jisté míry užitečné, ale stanovení ostré hranice podle něj vyžaduje soustředit se pouze na typické příklady a ignorovat jiné. Vráťme se k tomuto rozdílnému pohledu na produktivitu v derivační a flekční morfologii ještě dále.

7.3 Tradiční pohled na produktivitu estonských illativních vzorů

Distribuci jednotlivých illativních vzorů v estonštině bychom s ohledy na výše řečené mohli popsat např. následovně:

Tzv. hV-illativ se vyskytuje pouze u šesti lexémů současné standardní estonštiny: *maa* „země“ : *maha*, *pea* „hlava“ : *pähe*, *soo* „bažina“ : *sohu*, *suu* „ústa, pusa“ : *suhu*, *öö* „noc“ : *öhe*, *töö* „práce“ : *töhe* (Peebo 1995: 33). Existují i další jednoslabičné kmeny s podobnou fonologickou strukturou, u nichž se ale hV-illativ nepoužívá. Navíc je třeba si povšimnout, že způsob tvoření je do jisté míry nepředvídatelný (to se týká zejména vokálu koncovky, někde i vokálu kmene). Jakkoli je aplikace na nové jednotky u takto omezeného vzoru nepravděpodobná, musíme zde připomenout, že došlo k jeho rozšíření na dva nové lexémy (*öö* a *töö*) až v průběhu tzv. jazykové reformy. Je zřejmé, že takový způsob rozšíření na nové

jednotky nemají definice pojmu produktivita zrovna na mysli (nové jednotky jsou slovy domácimi, v pozadí je návrh filologicky vzdělaných jednotlivců, podobné formy existují v dialektech a příbuzných jazycích). Přesto stojí za povšimnutí, že rozšíření takto omezeného (a na základě řečeného zjevně neproduktivního) vzoru za stávající hranice je možné.

Použití vzoru de-illativu je omezeno na jeden deklinační typ (v Peebově klasifikaci typ „keel“, srov. 1997: 98–99). Tento deklinační typ je tzv. uzavřený (neproduktivní), podle EKG se podle něj skloňuje kolem 30 jmen. Způsob odvození illativního tvaru lze pak považovat také za nepravidelný, byť v menší míře, než je tomu u hV-illativu. Nepravidelnost spočívá v tom, že se koncovka *-de* nepojí ke genitivnímu kmeni jako jiné pádové koncovky. Zakončení *-de* se pojí k nominativnímu tvaru jména, který je vždy jednoslabičný a končí na sonoru (*keel* : *keelde*, *suur* : *suurde*, *juur* : *juurde*³⁹, v případě slova *leem* : *leende* navíc dochází k asimilaci *m > n*). Mohli bychom tak uvažovat o tom, že se jedná o ablautový morfém (kdy illativní tvar ...*Rde* kontrastuje s genitivním kmenem ...*Re*, kde ...*R* značí jednu dlouhou slabiku zakončenou na sonoru). Můžeme také, podobně jako EKG, označit za de-illativy i ty od deklinačního typu „uus“ (v Peebově klasifikaci, srov. 1997: 100–101), kde je *-d-* historicky součástí kmene (srov. *uus* : *uue* : *uude*, *küüs* : *küüne* : *küünde*⁴⁰). Způsob tvoření bychom opět mohli označit za nepravidelný a pojímat jej jako ablautový (oproti genitivnímu kmeni má illativ vložené *-d-*). Tento typ čítá podle EKG (1995: 363) 23 jmen. V případě illativu deklinačního typu „keel“, který je omezený a podle všeho pak zjevně neproduktivní, je opět zajímavá ta okolnost, že byl do standardního jazyka přijat poměrně pozdě (ve 20. letech 20. století). Nemá tak za sebou podobnou (mnohasetletou) literární tradici jako např. hV-illativ.

U bezkoncovkového illativu bychom museli rozlišit produktivní a neproduktivní způsoby realizace. Jedním ze způsobů realizace bezkoncovkového illativu je ablautový morfém, který specifikuje illativní formu jako silnou v kontrastu vůči slabé (srov. s. 48). Kontrast silného vůči slabému stupni může být realizován různě, z toho některé realizace lze považovat za produktivní (např. *ˈpunkt*_{NOM} : *ˈpunkti*_{GEN} : *ˈpunkti*_{PART=ILL}, *apˈteek* : *apˈteegi* : *apˈteeki*, *sõber* : *sõbra* : *ˈsõpra*, *padi* : *padja* : *ˈpatja*⁴¹), jiné za neproduktivní např. (*ˈjalg* : *ˈjala* : *ˈjalga*, *ˈpood* : *poe* : *ˈpoodi*, *ˈkuld* : *kulla* : *ˈkulda*⁴²). Neproduktivní způsob realizace je omezen na určitou množinu lexémů a neaplikuje se na nové jednotky, kontrast silného vůči slabému kmeni však lze realizovat prozodicky u každé dlouhé slabiky, daný ablautový morfém pak vždy nalezne své vyjádření (srov. přejatá slova jako *ˈmeil*_{NOMsg} : *meili*_{GENsg} : *ˈmeili*_{PARTsg=ILLsg} nebo *ˈspämm* : *spämmi* : *ˈspämmi*). Za produktivní lze označit i střídání kvantity

39 Od *keel* „jazyk“, *suur* „velký“, *juur* „kořen“.

40 Od *uus* „nový“, *küüs* „nehet, dráp“.

41 Od *punkt* „tečka, bod“, *apteek* „lékárna“, *sõber* „přítel“, *padi* „polštář“.

42 Od *jalg* „noha“, *pood* „obchod“, *kuld* „zlato“.

konsonantů /k p t s/ zároveň s obměnou prosodické charakteristiky slabiky. Podle EKG (1996: 151) se však zdá být toto střídání méně aktivní než prosodická změna – existují kmeny, u kterých by mohly nastat obě změny, ale dochází jen k prosodickému střídání. Bezkoncovkový illativ deklinačních typů „seminar“ a „akvaarium“, který spočívá na nulovém kontrastu vůči genitivnímu kmeni, je pak považován za produktivní (srov. EKG 1995: 199). Oba deklinační typy ostatně sestávají z přejatých slov.

U geminačního illativu se setkáme se stanovisky, která se poněkud rozcházejí. Podle EKG (1995: 199–201) patří do aktivní morfologie pouze geminační illativ derivátů s příponou *-elu* (např. *arutelu* : *arutellu*) a slov končících na *-s/-ne* (*üllatus* : *üllatusse*, *oluline* : *olulisse*). Kromě těchto dvou případů se illativ objevuje u dvouslabičných kmenů (případně víceslabičných s hlavním přízvukem na poslední dvouslabičné stopě) struktury (C)VCV. V Peebově klasifikaci patří tyto do několika deklinačních typů v závislosti na tom, jaké jiné kmenové obměny mají (typ „rida“, srov. *rida*_{NOMsg} : *rea*_{GENsg} : *rida*_{PARTsg} : *ritta*_{ILLsg}, typ „nimi“, srov. *lumi*_{NOMsg} : *lume*_{GENsg} : *lund*_{PARTsg} : *lumme*_{ILLsg}) nebo nemají (typ „pesa“, srov. *abi*_{NOMsg} : *abi*_{GENsg} : *abi*_{PARTsg} : *appi*_{ILLsg}⁴³). Geminační illativ se také vyskytuje u několika slov deklinačního typu „kõne“ (srov. *pere*_{NOMsg} : *pere*_{GENsg} : *peret*_{PARTsg} : *perre*_{ILLsg}⁴⁴), převážně těch končících v nominativu na *-re* (srov. Peebo 1997: 49). Zdaleka ne všechna slova těchto deklinačních typů však tvoří geminační illativ, existuje mnoho kmenů s vhodnou fonologickou strukturou, která typicky tvoří pouze sse-illativ. Právě to uvádí Kaalep (2009: 421) jako argument pro tvrzení, že geminační illativ (tohoto typu) je neproduktivní. Stejně tak tento geminační illativ nepovažuje za součást aktivní morfologie EKG. Podle Peeba (1997: 87) nelze dát jednoznačné kritérium pro to, která ze jmen typu „rida“ mají a která nemají vedle sse-illativu i geminační illativ. Říká však, že geminační illativ obvykle chybí u slov, která nejsou ve významu směřování do místa nebo stavu myslitelná nebo obvyklá. Jako příklady takových slov uvádí *kadu* „zánik, zmizení“, *madu* „had“, *nõbu* „bratranec, sestřenice“, *sada* „sto“, *sigu* „prase“, *tigu* „šnek“, *tõde* „pravda“, *viga* „chyba“ a *õde* „sestra“ (illativy jsou pak *kaosse*, *maosse*, *nõosse*, *sajasse*, *seasse*, *teosse*, *tõesse*, *veasse*, *õesse*). Podle Peeba závisí užití paralelních illativních forem na typu textu a významu tvaru, není určeno normou (norma udává pádové formy pro celé deklinační typy zaráz). Pro typ „pesa“ udává, že většina slov má pouze sse-illativ (Peebo 1997: 38). U deklinačního typu „kõne“ uvádí (1997: 49), že geminační illativ mají jen některá jednotlivá slova (*pere* „rodina“ : *perre*, *kere* „trup“ : *kerre* a *tare* „statek, stavení“ : *tarre*), a že je obvyklý i u místních jmen zakončených na *-vere* (např. *Tõraverre* : *Tõraverre*).

43 Od *rida* „řada“, *lumi* „sníh“, *abi* „pomoc“.

44 Od *pere* „rodina“.

Navzdory deklarované neproduktivnosti geminačního illativu u dvouslabičných kmenů však existují doklady aplikace na nová slova. Kaalep zmiňuje, že existují nové formy jako *kinno* (od *kino*), *kluppi* (od *klubi*) a *varru* (od *varu* „záloha, rezerva“, geminační illativ se vyskytuje při užití slova ve fotbalové terminologii). To ukazuje na určitý potenciál daného vzoru, který se ale podle Kaalepa nejprve realizuje v nestandardních, stylisticky příznakových variantách jazyka. Ve standardním jazyce je geminační illativ neproduktivní. (Srov. Kaalep 2009: 420–421.)

Na druhou stranu Kio (2006: 47–48, 57, 126) shrnuje své hledání v korpusu s tím, že geminační illativ je u jí sledovaných slov deklinačního typu „pesa“ celkově užívanější variantou než sse-illativ. Ze dvojice *kinno* ~ *kinosse* je používanější *kinno*, ze dvojice *kluppi* ~ *klubisse* se naopak častěji vyskytuje *klubisse*, *kluppi* pouze málo.

Forma *kinno* je evidentně poměrně novou formou, navíc zde lze poněkud pochybovat o jejím jednoznačném zařazení do nestandardní, stylisticky příznakové podoby jazyka⁴⁵. Na druhou stranu lze těžko podle jedné formy usuzovat na produktivitu vzoru, např. podle Bauera (2001: 58, 71) proces doložený ojedinělým příkladem nelze považovat za produktivní. V takovém případě se podle něj spíše než o produktivitu může jednat o kreativní užití jazyka, jakkoli je těžké stanovit jednoznačnou hranici mezi produktivitou a kreativitou. Pro kreativitu je však typická nepředvídatelnost a nemožnost obecné aplikace, pro produktivitu by měla být typická opakovatelnost (srov. Bauer 2001: 62–71).

Pokud označíme geminační illativ dvouslabičných kmenů za neproduktivní (k čemuž spíše směřují zde zmíněné zdroje), může být zajímavé srovnat tuto neproduktivitu např. s hV-illativem. V obou případech existují kmeny vhodné fonologické struktury, na něž se daný proces obvykle neaplikuje. V případě hV-illativu se to však zdá vzhledem k nepravdělnosti odvození i těžko uskutečnitelné. Kromě toho by asi bylo obtížné spojit takto utvořenou formu s kmenem, od něž byla odvozena. Naproti tomu geminační illativ lze případně (novátorsky) užít, jen se to neděje příliš rozsáhle. Neproduktivita de-illativu pak plyne z toho, že je jeho užití omezeno na deklinační typy, který jsou samy neproduktivní (uzavřené).

Illativ s koncovkou *-sse* patří podle EKG (1995: 199) do aktivní morfologie. Je to u mnoha deklinačních typů jediný možný způsob tvoření illativu. Velmi obecně lze o těchto deklinačních typech říci, že jsou to obvykle ty, u nichž je i partitiv singuláru vyjádřen s pomocí koncovky *(-t)*. U Peeba se většinou jedná o třetí nebo čtvrtou deklinaci (srov. např. $\text{'aasta}_{\text{NOMsg=GENsg}} : \text{'aastat}_{\text{PARTsg}} : \text{'aastasse}_{\text{ILLsg}}$, $\text{'number}_{\text{NOMsg}} : \text{'numbri}_{\text{GENsg}} : \text{'numbrit}_{\text{PARTsg}} : \text{'numbrisse}_{\text{ILLsg}}$, $\text{'õpik}_{\text{NOMsg}} : \text{'õpiku}_{\text{GENsg}} : \text{'õpikut}_{\text{PARTsg}} : \text{'õpikusse}_{\text{ILLsg}}$, $\text{'habe}_{\text{NOMsg}} : \text{'habeme}_{\text{GENsg}} : \text{'habet}_{\text{PARTsg}} : \text{'habemesse}_{\text{ILLsg}}$ ⁴⁶). Dále se illativ s koncovkou *-sse* jako jediná varianta typicky objevuje v deklinačních typech se složitými kmenovými změnami (tzv. obráceným střídáním stupňů, případně jinými

45 Podle rodilých mluvčích je *kinno* obecně použitelná forma, *kinosse* zní archaicky.

46 Od slov *aasta* „rok“, *number* „číslo“, *õpik* „učebnice“, *habe* „vousy“.

kmenovými obměnami; např. *hammas*_{NOMsg} : `hamba_{GENsg} : *hammast*_{PARTsg} : `hambasse_{ILLsg}, *mõte*_{NOMsg} : `mõtte_{GENsg} : *mõtet*_{PARTsg} : `mõttesse_{ILLsg}, *liige*_{NOMsg} : `liikme_{GENsg} : *liiget*_{PARTsg} : `liikmesse_{ILLsg}, *armas*_{NOMsg} : `armsa_{GENsg} : *armsat/armast*_{PARTsg} : `armsasse_{ILLsg}⁴⁷). O obou jmenovaných skupinách tak lze zobecněně tvrdit, že k signalizaci pádů (partitivu a illativu) používají spíše koncovky. O druhé skupině by se pak dalo tvrdit, že její kmenové alternace nejsou kompatibilní s ablautovým morfémem bezkoncovkového illativu, a obecně mají dané deklinační typy už tak složité kmenové změny. Mezi zmíněnými deklinačními typy bychom našli otevřené, polo-otevřené i uzavřené (srov. Kross 1984: 28–30).

Kromě toho mají tento typ illativu také jednoslabičné kmeny, které nemají hV-illativ (např. *mai*_{NOMsg=GENsg} : *maid*_{PARTsg} : *maisse*_{ILLsg}, *puu*_{NOMsg=GENsg} : *puud*_{PARTsg} : *puusse*_{ILLsg}), advouslabičné kmeny struktury (C)VVCV, které netvoří geminační illativ (např. *isa*_{NOMsg=GENsg=PARTsg} : *isasse*_{ILLsg}, *õde*_{NOMsg=PARTsg} : *õe*_{GENsg} : *õesse*_{ILLsg}⁴⁸). Illativ s koncovkou *-sse* se využívá u slov cizího původu včetně vlastních jmen cizího původu (srov. např. *Prahasse*, *Sarajevosse*) i např. zkratkových slov (srov. např. *NATOsse*, *DNAsse*).

Illativ s koncovkou *-sse* je pak předpokládanou paralelní variantou ke všem ostatním illativním vzorům (srov. např. `õõ, ill. sg. *õhe* ~ `õõsse, `keel, ill. sg. *keelde* ~ *keesse*, *maja*, ill. sg. *majja* ~ *majasse*, `saal, ill. sg. *saali* ~ *saalisse*). Občas bychom se setkali s tvrzením, že se jedná o obecně, u všech jmen použitelnou variantu (srov. např. EKK 2007: 245), stejně tak normativní slovníky ji předpokládají plošně. Na druhou stranu mnozí autoři (srov. např. Hasselblatt 2000, Kaalep 2009) upozornili na to, že se ve skutečnosti užívá mnohem méně, v případě některých jmen vlastně vůbec (srov. kapitola 5.4). Hasselblatt pozoroval, že u slov, která mají jinou illativní formu, se illativ s koncovkou *-sse* obvykle nevyskytuje, a že většina illativů s koncovkou *-sse* patří slovům, která jinou illativní formu nemají.

Jakkoli se tak illativ s koncovkou *-sse* zdá být bez výhrad produktivní, velmi široce aplikovatelný, přesto je při paralelnosti forem vždy tou slabší z dvojice. Zdá se tak, že produktivita bezkoncovkového illativu a produktivita sse-illativu se poněkud liší (nemluvě o případné produktivitě geminačního illativu).

Illativní koncovka *-sse* je také jedinou variantou pro illativ plurálu, v tom případě následuje po plurálovém morfému (*-de/-te* v závislosti na deklinačním typu, výjimečně *-i*), srov. např. *aastatesse* (~ *aastaisse*), *keeltesse*, *majadesse*, *puudesse*. Jak už bylo zmíněno dříve, kombinace „jmenný kmen + plurálový morfém“ má v estonštině platnost genitivu plurálu. Situace je tedy analogická k singuláru, kde se koncovka *-sse* připojuje za tzv. genitivní kmen (který je zároveň genitivem singuláru).

Jinou distribuční otázkou, o které už také bylo pojednáno dříve (srov. s. 61), je možnost užívat zkrácený illativ u slov zakončených na *-s/-ne*. Opět se, jako u všech ostatních illativních vzorů, předpokládá možnost použít pravidelný sse-illativ

47 Od slov *hammas* „zub“, *mõte* „myšlenka“, *liige* „člen“, *armas* „drahý, milý“.

48 Od slov *mai* „květen“, *puu* „strom“, *isa* „otec“, *õde* „sestra“.

(srov. např. *oluline*_{NOMsg} : *olulise*_{GENsg} : *olulisse* ~ *olulisse*, *üllatus*_{NOMsg} : *üllatuse*_{GENsg} : *üllatusesse* ~ *üllatusse*). V normativním slovníku jsou slova zakončená v nominativu na *-s/-ne* rozdělena do dvou skupin, z nichž v první se předpokládá pouze nezkrácený illativ, v druhé obě možnosti.

Zdá se tak, že dichotomie produktivní – neproduktivní (nebo aktivní – pasivní v pojetí EKG) sama o sobě nemůže distribuci illativních vzorů v estonštině dobře zachytit. Jak v případě vzorů označených za neproduktivní, tak i těch označených za produktivní, se setkáváme s rozdílnými druhy (ne)produktivity.

7.4 Možnosti uplatnění finských illativních koncovek

I v popisu distribučních možností koncovek finského illativu se objevuje charakteristika „produktivní“. Tyto charakteristiky však nejsou časté, zřejmě proto, že mezi finskými illativními koncovkami nejsou v takové předpokládané produktivitě velké rozdíly a jejich distribuce se řídí spíše aplikovatelností koncovky na typ kmene. Pro popis distribuce se tak hodí pojem komplementární distribuce. O komplementární distribuci lze uvažovat ve vzájemném poměru koncovky *-Vn* a zbylých dvou (*-hVn* a *-seen*), stejně tak *-in* a zbylých dvou plurálových variant (*-hin* a *-siin*). Uplatňují se u kmenů rozdílné fonologické stavby. Na druhou stranu o volné variaci lze uvažovat u koncovek *-hVn* a *-seen*, *-hin* a *-siin*, které jsou (částečně) uplatnitelné u kmenů stejné fonologické stavby. Taková volná distribuce se však objevuje jen v omezeném rozsahu: u dvojice *-hVn* ~ *-seen* jen u nově vypůjčených slov, v případě dvojice *-hin* ~ *-siin* jen u některých deklinačních typů (historicky tzv. kontrahovaných kmenů).

Koncovku *-hVn* by podle výše zmíněných kritérií bylo možné považovat za produktivní, protože se vyskytuje u vlastních jmen cizího původu (*Glasgow hun*, *Bordeaux hon*, srov. ISK: § 93). Podle Karlssona (1982: 292) je důkazem produktivity to, že se koncovka může vyskytnout u slov cizího původu (např. *suklaahan*, *esseehen* od *suklaa* „čokoláda“, *essee* „esej“), kde by jinak fonologická struktura slova předpokládala užití varianty *-seen*. Na druhou stranu je koncovka *-seen* v těchto případech (*esseehen* ~ *esseeeseen*, *suklaahan* ~ *suklaaseen*) preferována, její preference pak koreluje se stupněm adaptovanosti výpůjčky (ISK: § 93). Vzor illativu s koncovkou *-hVn* by tak měl průběžně ztrácet slova ve prospěch illativu s koncovkou *-seen*. Mohli bychom také říct, že vzor illativu s koncovkou *-hVn* je jen přestupní stanicí pro taková přejatá slova v procesu adaptace. Jak už bylo také zmíněno, koncovka *-hVn* se používá u zkratkových slov, jejichž posledním komponentem je hláskovaný vokál (*EU:hun*, *ATK:hon*).

Také tvoření illativu s pomocí koncovky *-seen* bychom mohli považovat za produktivní. V popisu vývoje psané finštiny jsme např. mohli pozorovat, že postupně převládla u kontrahovaných kmenů, u kterých se dříve užívaly různé illativní koncovky i tvary homonymní s genitivem. O produktivnosti illativní koncovky *-seen*

by dále mělo svědčit její užívání u výpůjček, resp. přechod k tomuto tvaru illativu singuláru v procesu adaptace (*suklaahan* > *suklaaseen*). Otázkou je, zda pak můžeme mluvit o stejném druhu produktivity u illativu s koncovkou *-hVn* a illativu s koncovkou *-seen*, nebo zda můžeme obojí chování obsáhnout stejným pojmem. Pro pojem produktivity se mohou předpokládat i různé stupně, podle uvedeného příkladu se ale spíše zdá, že rozdíly v produktivitě illativu s koncovkou *-hVn* a koncovkou *-seen* nejsou čistě kvantitativně vyjádřitelné. Je koncovka *-hVn* produktivnější než *-seen* proto, že se k ní příklánějí neadaptované výpůjčky? Nebo je naopak koncovka *-seen* produktivnější než koncovka *-hVn* proto, že se v případě variace *-seen* ~ *-hVn* (která souvisí s procesem adaptace přejatých slov) dává přednost právě koncovce *-seen*? Lze se domnívat, že bychom se tu pokoušeli pojmem produktivity pokrýt příliš mnoho faktorů.

Míra uplatnění jednotlivých koncovek illativu pak závisí na tom, zda existují nebo vznikají kmeny takové stavby, s nimiž jsou kompatibilní. Zdá se tak nevhodné uvažovat o produktivitě koncovek jako takových. Např. skrze uplatnění u nově přejatých slov se mohou uplatnit v singuláru illativu *-Vn* a v plurálu *-hin*: máme zde na mysli adaptaci nově přejatých slov jako i-kmenů, které se pak skloňují podle vzoru „lasi“ (Koivisto 2014: 204–205), srov. např. *diftongi*_{NOMsg} : *diftongiin*_{ILLsg} : *diftongeihin*_{ILLpl}, *morfeemi*_{NOMsg} : *morfeemiin*_{ILLsg} : *morfeemeihin*_{ILLpl}. Existují i případy méně adaptovaných slov, která nemají koncové *-i* v nominativu, ale až ve vyskloňovaných tvarech (např. *doping*_{NOMsg} : *dopingiin*_{ILLsg}, *Reykjavik* : *Reykjavikiin*_{ILLsg}). Illativ plurálu s koncovkou *-in* se objevuje ve skloňování odvozených slov, u nichž lze vzor odvození považovat za produktivní, např. komparativů a superlativů (*nuorempiin*_{ILLpl}, od *nuorempi* „mladší“, *nuorimpiin*, od *nuorin* „nejmladší“), karitativních odvození s příponou *-tOn/-tOmA-* (např. *odottamattomiin*_{ILLpl}, od *odottamaton* „nečekaný“, *vallattomiin*_{ILLpl}, od *vallaton* „neposlusný“), derivátů s příponami *-llinen* nebo *-lAinen* (např. *maltillisiin*_{ILLpl}, od *maltillinen* „rozvážný, trpělivý“, *kaupunkilaisiin*_{ILLpl}, od *kaupunkilainen* „městský, měšťan“), nebo u derivátů, které vytvářejí deklinační typy „muutos“ a „suuruus“ (srov. *muutoksiin*_{ILLpl}, od *muutos* „změna“, *suuruksiin*_{ILLpl}, od *suuruus* „velikost“).

Popsat výběr illativní koncovky nebo vzoru s pomocí rozlišení na produktivní a neproduktivní se tak nezdá jako výhodné hned ve dvou směrech: produktivitu často nepřipisujeme vzoru/koncovce jako spíše deklinačnímu typu nebo derivačnímu vzorci, kromě toho označení za produktivní nebo neproduktivní nedokáže zachytit popsané distribuční chování.

7.5 Pojem produktivity v popisu jazyka

V minulé kapitole jsme se setkali s určitými obtížemi při pokusu porovnat vzájemně illativní vzory ve smyslu produktivní – neproduktivní. Zde se dále zamyslíme

nad tím, jakou roli může mít pojem produktivity v popisu jazyka, a zda je vůbec potřebný, nebo zda je nahraditelný něčím jiným.

U některých autorů se můžeme setkat s tvrzením, že produktivní jevy jsou v souladu s obecnými tendencemi vývoje v jazyce (Kross 1984: 3), nebo že neproduktivní deklinační modely se řídí jinými pravidly než produktivní, a neměl by na ně být brán ohled stejným způsobem jako na produktivní, pokud se snažíme popsat pravidla současného systému (srov. Kaalep 2010: 103, 104). Při takovém rozlišení také můžeme získat zřetelnější popis gramatiky, protože neproduktivní jevy jsou obvykle zodpovědné za spletnost gramatického systému (srov. Kross 1987: 32). Zjevným příkladem takového přístupu je pak EKG 1995.

Langacker (srov. 1987: 48–52) se na druhou stranu vymezuje proti předpokladu absolutní předvídatelnosti jazyka. Mezi důsledky takového předpokladu zmiňuje i očekávání, že např. syntaktické pravidlo bude zcela produktivní (od pravidla se očekává obecná aplikovatelnost). Předpoklad absolutní předvídatelnosti je podle něj typický např. také pro mladogramatické hláskové zákony, objevuje se i v typologických srovnáních, když je nekonzistence nějakého jazyka s nastavenými předpoklady vysvětlena tím, že jazyk se nachází ve stádiu přechodu od jednoho systému k druhému. Také kategorizace založená na kritériích a atributech (ve striktní interpretaci) obsahuje předpoklad absolutní předvídatelnosti. Naopak model kategorizace založený na prototypech má poněkud skromnější očekávání směrem k předvídatelnosti, jde pak spíše o pravděpodobnost.

Langacker (1987: 71–73) také nevidí důvod dělat ostrou hranici mezi dvěma druhy kreativity, a to užitím pravidla pro utvoření správné formy (obvykle popisované pojmem produktivita) a kreativním využitím jazykových možností (demonstované např. v přeneseném užití pojmu, adaptaci gramatického pravidla na nové lexémy, nebo vědomém porušení nějakého pravidla). K uchopení (odstupňovaného) rozdílu mezi těmito druhy kreativity slouží pojmy úplná a částečná sankce (srov. kapitola 4.1.1), typicky kreativní užití se opírá pouze o částečnou sankci. Při užití pravidla (např. derivačního modelu) na nový případ pak vzniká konstrukce, která není jednotkou (přinejmenším v okamžiku jejího prvního vytvoření), existuje však obecné schéma, jejímž je příkladem (a toto schéma má pravděpodobně status jednotky v gramatickém systému daného jazyka). Při typicky produktivním užití je mezi schématem a jeho příkladem úplná sankce. Rezervovaný přístup k (absolutní) předvídatelnosti a takto vymezené produktivity souvisí s tím, že autor se zásadně vymezuje proti pojímání gramatického systému (a jeho popisu) jako nástroje k tvoření konstrukcí, u něj je gramatický systém „jen“ strukturovaným inventářem. Nemusí jít nutně o úplné popření pojmu produktivní nebo produktivně užívaný. Langacker (2000: 26) charakterizuje produktivitu jako pravděpodobnost, že nějaký vzor (schéma) bude vybrán pro kategorizaci nových výrazů. Může jít o schéma na jakékoli úrovni specifičnosti, i velmi specifické schéma,

omezené na příklady určitého okruhu, můžeme považovat za produktivní. Produktivitu je třeba odlišit od obecné uplatnitelnosti.

Podle Dąbrowské (2004: 223) je u snadněji přístupných schémat větší pravděpodobnost, že budou užita produktivně. Přístupnost schématu podle ní závisí na dvou faktorech, specifičnosti schématu (spíše specifická schémata jsou snadněji přístupná) a ustálenosti (*entrenchment*), která je funkcí frekvence. Když jsou pak ostatní faktory srovnatelné, frekventovanější schéma je snadněji aktivováno. Gramatická produktivita pak vzniká postupně jako vedlejší produkt ukládání symbolických jednotek v dlouhodobé paměti. V přístupu Bybee (2007) produktivita úzce souvisí s tzv. typovou frekvencí (*type frequency*, ta vyjadřuje, jak mnoho různých jednotek spadá do dané kategorie, např. začíná na určitou sekvenci fonémů, je příkladem užití téhož vzoru, patří ke stejnému deklinačnímu typu). Pro představu můžeme porovnat, že do neproduktivních (nepravidelných) tříd (např. tříd nepravidelných sloves) patří většinou málo lexémů, k pravidelnému vzoru se pak obvykle řadí násobně více lexémů. Tyto pravidelné vzory tak mají na rozdíl od nepravidelných obvykle vysokou typovou frekvenci. Na druhou stranu mívají členové nepravidelných tříd vysokou frekvenci tvaru (*token frequency*, počítá se, jak frekventovaná je konkrétní forma). Jako důvod korelace produktivity a typové frekvence Bybee uvádí, že frekvence rozhoduje o tom, jak silně bude daný model nebo vzor (v gramatice mluvčích) reprezentován, silně reprezentované vzory jsou pak jednodušeji přístupné a kvůli tomu jsou pravděpodobněji znovu aktivovány. Také Langacker (1987: 380) zmiňuje frekvenci mezi faktory, které mohou přispívat k tzv. kognitivní význačnosti (*cognitive salience*). Jak už bylo naznačeno i dříve, jednotlivé uzly ve schematické síti lze vzájemně porovnávat co do jejich kognitivní význačnosti. Za význačné lze považovat ty, které jsou nejnějněji přístupné nebo aktivovatelné. O kognitivní význačnosti však zdaleka nemusí rozhodovat jen frekvence aktivace daného uzlu. Za snadněji přístupné jsou považovány např. pojmy základní úrovně (poznávané přímou zkušeností), abstraktnost uzlu také obvykle snižuje jeho význačnost (např. velmi obecné schéma obvykle není význačné). Langacker také mluví o frekvenci aktivace uzlu spíše jako o teoretickém konstruktu, u Bybee je typová frekvence měřena na základě korpusového výzkumu a nějak konkrétně vyjádřena.

Kromě typové frekvence rozeznává Bybee (srov. 2007: 173–175) také další faktory, které mohou přispět k produktivnosti vzoru. Jedná se o to, jak široce je daný vzor aplikovatelný v ohledech fonologických (lze si představit např. kompatibilitu koncovky s různými typy kmene), sémantických nebo morfologických (např. omezenost vzoru na sémanticky nebo morfologicky vymezenou kategorii, např. podle jmenného rodu apod.).

Zdá se, že autoři, kteří předpokládají ve svém teoretickém přístupu existenci produktivity (jako vlastnosti přiřaditelné morfologickým procesům, ať už lépe nebo hůře zjištělné), zároveň musí rozlišovat mezi tím, co je v jazyce aktuální

a potenciální. Pouze aktuální lze přitom pozorovat (srov. Bauer 2001: 21). Bauer (2001: 41–43) zároveň tvrdí, že ne vše potenciální je ve stejné míře pravděpodobné, potenciál je věcí jazykového systému, pravděpodobnost závisí na vnějazykových skutečnostech jako např. tom, zda existuje potřeba daného slova nebo formy. Podobné rozlišení najdeme i u Dresslera (2003: 31), podle kterého je produktivita věcí gramatického systému jazyka, zatímco typová frekvence vychází z jazyka jako sociální instituce (způsobů užívání jazyka) a frekvenci tvaru přisuzuje na úroveň performance. Produktivita pak jako demonstrace potenciálu gramatického systému musí být součástí teorie gramatiky. Taková teorie je pak založena na pravidlech (*rule-based*): pokud konstruujeme pravidlo, zároveň tím usuzujeme na potenciál v systému. (Srov. Dressler 2003: 32–33.)

Bauer také navrhuje rozdělit tradiční pojem produktivity na dostupnost (*availability*) a výnosnost (*profitability*). Dostupnost vyjadřuje, zda je nějaké pravidlo v daném případě použitelné, má tedy hodnotu ano/ne. Výnosnost zachycuje, do jaké míry je dostupné pravidlo skutečně využíváno. Dostupnost je pak vlastností gramatického systému, výnosnost je určována jazykovými normami. Toto rozlišení má být podle Bauera řešením tradičních problémů s definicí produktivity. Takové rozlišení je podle něj možné jen v přístupu, kdy předpokládáme jazykový systém založený na pravidlech (*rule-based approach*), nikoli v popisu, který staví na analogiích (*analogy-based approach*). V popisu, který staví na analogiích, lze uvažovat jen o výnosnosti (*profitability*). Bauer také říká, že je to argument ve prospěch popisu založeného na pravidlech, protože existence něčeho takového, jako je produktivita, nemůže být zcela popřena. (Srov. Bauer 2001: 205–213.)

Výše popsané přístupy jsou samozřejmě velmi odlišné od Langackerova. Langacker volí tzv. přístup založený na užívání (*usage-based approach*), ve kterém nelze postulovat odděleně systém a jeho užívání. Nazývá ho také přístupem zdola nahoru nebo ze dna vzhůru (*bottom-up approach*, srov. 1987: 46, 1991: 46–47). V langackerovské gramatice můžeme uvažovat o pravidlech (jinak řečeno schématech, dalo by se použít i označení vzor), ta jsou ale jen zobecněním (různého dosahu) udělaném na základě konkrétních výskytů nebo o něco specifitějších případů. Postupujeme pak od specifitějšího k obecnějšímu. Systém a konvence jsou určovány skrze užívání, vznikají a jsou přetvářeny na jeho základě. Nevzniká problém rozhodování se mezi pravidly a seznamy (srov. s. 111), proto je také dilema mezi popisem založeným na pravidlech (*rule-based approach*) a popisem založeným na analogiích (*analogy-based approach*) bezpředmětné. Zobecnění (schémata, pravidla, vzory) nejsou pro popis gramatiky nejvyšší metou, v popisu jazyka má význam to, co je (v určité míře) obecné, i to, co je partikulární, a ani idiosynkratické jevy nejsou vyloučeny z popisu gramatiky. Není tak cílem nacházet zobecnění s co největším dosahem, natož předpokládat zobecnění s absolutním dosahem. (Srov. Langacker 1987: 45–47.)

7.6 Kognitivní význačnost a elaborační vzdálenost

Pokusíme se jevy tradičně spojované s pojmem produktivity uchopit s pomocí pojmu kognitivní význačnosti (srov. Langacker 1987: 420 a poznámka pod čarou na s. 420). Bude se nám to hodit zejména u estonských illativních vzorů, které vykazují při tradičním dělení na produktivní a neproduktivní značné rozpětí, a kde se častěji (přinejmenším teoreticky) objevují dubletní illativní tvary. V takových případech můžeme uvažovat o tom, proč je jeden z dvojice možných tvarů užívanější, tj. proč je pro kategorizaci vybráno jedno schéma a ne to druhé. U vzorů a koncovek, které jsou omezeny na kmeny určité fonologické stavby, prostě předpokládáme lokální schéma. Součástí takového schématu je nejen podoba illativní koncovky, ale i schematická podoba kmene, k němuž se koncovka pojí nebo u něhož dochází k ablautu. Neuvažujeme tak zvlášť o produktivitě konkrétního vzoru a o tom, zda a do jaké míry existují kmeny vhodné struktury.

Jak už bylo popsáno dříve, jednotlivé uzly schematické sítě můžeme porovnávat z hlediska kognitivní význačnosti, přičímž máme na mysli snadnost jejich přístupnosti a snadnost aktivace. Význačnost lze přisuzovat uzlům v různém stupni specifčnosti, může se jednat o (obecnější) schémata i o specifčtější případy, tj. například i konkrétní illativní formy. V estonštině bychom v tomto ohledu našli největší kontrast mezi hV-illativem a sse-illativem. Příkladem hV-illativu je pouze několik forem (5–6), proto předpokládáme, že význačné jsou tyto jednotlivé formy, význačnost naopak není vlastní schématu (vzoru) pro jejich tvoření. Můžeme pochybovat, zda vůbec do estonské gramatiky zařadit schéma hV-illativ, zda má takové schéma status jednotky. Spíše je možné si myslet, že se označení hV-illativ používá jako zkrácené pojmenování pro dané formy, než že by se jednalo o vzor ve stejném smyslu jako např. u sse-illativu nebo bezkoncovkového illativu. Opačným případem je pak sse-illativ: u něj je význačné schéma, obvykle však nejsou význačné formy, které jsou příkladem tohoto schématu. Schéma sse-illativu je pak snadno aktivováno. Dále ukážeme, že se typicky používá nejen u novějších přejímek a slov, která nemají frekventovanou illativní formu, ale také např. zkratkových slov či jinak atypických kmenů. O jednotlivých příkladech schématu sse-illativ pak lze předpokládat, že typicky nejsou význačné samy o sobě (vznikly pro danou příležitost, jsou to ad hoc formy, nejsou frekventované). Proto musí být často (při každé takové příležitosti) evokováno schéma sse-illativu, což dále posiluje jeho význačnost. Pokud bychom tak měli (hypoteticky) v estonštině na výběr jen hV-illativ a sse-illativ, a měli užít zatím nepoužitou illativní formu, je zřejmé, že to bude sse-illativ – prostřednictvím aktivace daného obecného schématu. Pokud naopak máme užít illativ od slov jako *pea* nebo *suu*, nepoužijeme toto obecné schéma, protože pro daná slova existují illativní formy jako (hotové) jednotky (*pähe*, *suhu*).

Nevylučuje se zároveň, že mohou existovat formy sse-illativu, které jsou samy o sobě ustálené a konvenční (jsou jednotkami). Zcela vyloučené není ani případ-

né užití hV-illativu jako vzoru pro vytvoření nových tvarů, takové případy budou ale ojedinělé. Takové, do značné míry jistě výjimečné případy jsou hV-illativy *öhe* a *töhe*, které jsou ve srovnání s ostatními hV-illativy mnohem mladší. Byly navrženy a propagovány v době tzv. estonské jazykové reformy. Zde byl tedy použit hV-illativ jako vzor, byl však použit lingvisty se znalostí historické morfologie estonštiny (která je v tomto případě nutná). Navrženo a propagováno bylo více hV-illativních forem, ujaly se však jen tyto a to ne zcela přesvědčivě, vedle nich se (jak dále uvidíme) vyskytují illativní formy *öösse* a *töösse*. (Srov. Rätsepp 1979: 32; Raag 1998: 74.)

V otázce výběru vhodné struktury Langacker kromě jejich relativní význačnosti operuje také s pojmem elaborační vzdálenosti (*elaborative distance*). Elaborační vzdáleností se má na mysli vzdálenost mezi konkrétním zamýšleným výrazem (např. illativem od konkrétních slov) a jednotlivými schémata – sáhneme po tom schématu nebo možnosti, které je nejbližší našemu konkrétnímu případu. U konvenčních jednotek, které jsou plně specifikované, je tato vzdálenost nulová (existuje výraz pro danou příležitost). V případě nově tvořených tvarů nejspíše zvolíme uzel schematické sítě, který je jednak význačný a jednak má co nejmenší elaborační vzdálenost vzhledem k dané příležitosti. I pokud chceme illativ od jmen jako *pea* nebo *suu*, nabízí se význačné schéma sse-illativu, použijeme však konvenční a ustálenou variantu *pähe*, *suhu* (protože elaborační vzdálenost je menší). V tomto přístupu lze také vysvětlit občasně užití formy sse-illativu od slov, která jinak používají jinou illativní formu, o čemž se zmiňují některé zdroje. Pojem elaborační vzdálenost pak také zahrnuje ohled na to, v jaké míře jsou kompatibilní nároky určitého vzoru (schématu) na fonologickou strukturu kmene. Estonské schéma ...sse (illativ s koncovkou -sse) je kompatibilní v podstatě s jakýmkoli typem kmene (včetně cizích neadaptovaných slov, zkratk aj.), za „...“ lze dosadit jakýkoli kmen. Naproti tomu jiná schémata lze použít jen u kmenů určité fonologické struktury, to pak snižuje možnost široce je aplikovat i možnost, že se stanou kognitivně význačnými (v té míře, jako schéma ...sse).

Estonský hV-illativ a sse-illativ jsou tak zjevně velmi odlišné co do typové frekvence, ta by měla být u sse-illativu vysoká, u hV-illativu velmi nízká (jen 5–6). Formy estonského hV-illativu a sse-illativu stojí na opačných pólech také v dalším ohledu, a to pravidelnosti daných forem – jednoduchosti odvození illativu z genitivního kmene a naopak. Jak už bylo řečeno dříve, u hV-illativu je v podstatě nemožné předvídat jeho konkrétní formu, pokud ji neznáme (nelze předvídat vokál v sekvenci hV, u illativu *pähe* navíc vokál kmene prochází nepředvídatelnou obměnou). Illativ s koncovkou -sse je naopak pravidelný a jeho odvození předvídatelné (i z vytvořeného sse-illativu lze jednoduše získat zpět genitivní kmen, i když ten samotný může být někdy v nepředvídatelném vztahu k nominativu). Bybee (2007: 13–14) u takových případů jako je hV-illativ mluví o autonomii formy: čím větší je míra autonomie, tím slabší je spojení s jinými formami téhož paradigma. Předpokladem takové autonomie je vysoká frekvence tvaru (*token frequency*),

nejvyšší možnou míru autonomie lze předpokládat při supletivismu. Je logické, že morfologická nepravidelnost se objevuje u forem, které jsou samy o sobě jednotkami, ale ne tam, kde jsou tvořeny s pomocí obecnějšího schématu. S ohledem na výše vyslovené bychom tedy měli předpokládat poměrně vysokou frekvenci jednotlivých hV-illativních forem. Naopak u sse-illativů bychom očekávali frekvence nižší (případně mizivé nebo žádné).

Vzor sse-illativu lze pak považovat za široce aplikovatelný také z toho důvodu, že schematický kmen, který tato koncovka předpokládá, zůstává velmi schematický: specifikuje pouze to, že kmen má končit na vokál. Naopak např. geminační nebo bezkoncovkový illativ (s ablautovým morfémem postaveným na kontrastu silný stupeň vs. slabý stupeň) svůj schematický kmen specifikují ve větším detailu (v případě geminačního illativu se musí jednat o kmen struktury (C)VCV, bezkoncovkový illativ daného typu potřebuje stopu o dlouhé přízvučné a krátké nepřízvučné slabice).

V souvislosti s pojmem autonomie formy je také možné se zamyslet nad tím, do jaké míry je relevantní příslušnost lexému ke konkrétnímu deklinačnímu typu. Např. u zkratkových slov nebo pozdních přejímek (které mohou tvořit sse-illativ) předpokládáme, že nepatří k nějakému konkrétnímu deklinačnímu typu a dost možná nemají (pevně) určeny všechny formy deklinačního paradigmatu. Na druhou stranu některé illativní vzory, de-illativ a bezkoncovkový illativ u typu „seminar“, jsou ve standardním jazyce určeny právě s ohledem na deklinační typ. V takovém případě by tak mělo jít o nízkou míru autonomie dané illativní formy, která je určena vzhledem ke všem ostatním paradigmatickým formám. V estonštině jsou i illativní formy, které nejsou vymezeny vzhledem k deklinačnímu typu, kromě zmíněného sse-illativu, který se vyskytuje napříč deklinačními typy a potenciálně i bez ohledu na neurčený deklinační typ, jde o hV-illativ a geminační illativ, které se vyskytují jen u některých slov daných deklinačními typy (v případě hV-illativu slov zakončených na dlouhý vokál, v případě geminačního illativu u deklinačních typů „pesa“, „rida“, „kõne“). Jistou míru návaznosti na deklinační typy bychom mohli předpokládat u bezkoncovkového illativu (s ablautem silný vs. slabý stupeň): u něj je illativní forma jako taková určena kontrastem vůči jiné formě paradigmatu (genitivnímu kmeni). V daných deklinačních typech je tak nutným předpokladem existence této illativní formy tzv. zeslabující střídání stupňů.

Estonské illativní formy kromě hV-illativů a sse-illativu by se pak s ohledem na kognitivní význačnost jednotlivých forem nebo vzorů jevíly takto: Geminační illativ předpokládá poměrně silnou význačnost samotných forem, která by teoreticky měla být podporována frekvencí illativního tvaru. Kmeny schopné geminace se pak dělí na ty, které geminační illativ tvoří (pravděpodobně jsou tyto illativy frekventované) a ty, které tvoří pouze sse-illativ (nejsou frekventované, Peebo mluví o tom, že dané lexémy nejsou v illativním významu obvyklé, srov. s. 114). Vedle slov, která geminační illativ netvoří, jako např. Peebem zmíněné *isa* „otec“, *tigu*

„šnek“ apod., můžeme na druhé straně zmínit např. slovo *tuba* „místnost, pokoj“, u něž je jediným přirozeným illativem *tuppa*, tvar *toasse* by byl velmi teoretický a nepřirozený. Schéma geminační illativ by se pak jevilo jako méně význačné ve srovnání se sse-illativem, přesto však do jisté míry význačné (jako schéma). Na rozdíl od hV-illativu bychom schéma geminačního illativu pokládali za jednotku v estonské gramatice, o tom svědčí její možné využití pro tvorbu nových výrazů (*kinno*, *kluppi*). Geminační illativ se také jeví jako morfologicky pravidelný, byť se jedná o ablautový morfém, z výsledné formy lze zpětně odvodit genitivní kmen.

U bezkoncovkového illativu a de-illativu se zdá být poměrně vlivným faktorem jejich vázanost na deklinační typy: u jednotlivých illativních forem bychom pak nemuseli předpokládat status jednotky ani vysokou frekvenci. Spíše lze za jednotky považovat jejich schémata: schémata bezkoncovkového illativu (jednak ablautového morfému s kontrastem silný vs. slabý stupeň, jednak ablautového morfému s nulovým kontrastem) a schéma de-illativu. Tato schémata jsou pak provázána se schématy daných deklinačních typů (o schématech tohoto druhu dále).

Ze zmíněných faktorů jsme zatím pouze předpokládali vyšší či nižší frekvenci těch kterých forem. K zjištění frekvence použijeme v následující kapitole korpusy (v případě estonštiny tzv. vyrovnaný korpus, *Tasakaalus korpus*, v případě finštiny údaje z tzv. Jazykové banky, *Kielipankki*). Kromě možné zmíněné korelace frekvence aktivace uzlu a jeho kognitivní význačnosti se Bybee (2007) zabývá frekvencí v návaznosti na produktivitu a morfologickou pravidelnost. V této práci budeme ale uvažovat spíše ve smyslu Langackerova pojetí, které neklade přímou souvislost mezi frekvencí a kognitivní význačností. Bybee ve svých studiích de facto klade rovnítko mezi užíváním a frekvencí (užívání) dohledatelnou v korpusech. Užívání jazyka v této práci vnímáme abstraktněji a spokojujeme se s tím, že není exaktně vyjádřitelné. Korpusová data by tak měla sloužit jako určitý indikátor frekvence užívání. Je také dobré mít na paměti omezení daná dostupnými korpusy: považujeme zvolený korpus za jistý, poměrně reprezentativní vzorek standardního jazyka, který může leccos napovědět o užívání standardního jazyka. Kromě toho je třeba si uvědomovat také možnosti vyhledávání v korpusu a jejich možná omezení nebo nedostatky.

7.7 Možnosti využití estonských illativních tvarů

7.7.1 Výskyt illativních forem zakončených na -hV

Pro estonštinu jsme zvolili tzv. vyrovnaný korpus (*Tasakaalus korpus*), který obsahuje ve stejné míře texty literární, žurnalistické a odborné (každý z žánrů po pěti milionech slov, dohromady tedy 15 milionů slov). Začneme s estonskými hV-illativy, u nichž jsme předpokládali vysokou míru význačnosti samotných forem, a pro-

to pravděpodobně i vyšší frekvenci užívání. Výsledky vyhledávání v korpusu jsou následující:

Tabulka 9: Frekvence hV-illativů⁴⁹

	Počet výskytů formy hV-illativu		Počet výskytů sse-illativu	
	<i>maha</i>	6954		
<i>maa</i> „země, půda“			<i>maasse</i>	93
<i>pea</i> „hlava“	<i>pähe</i>	1717 ⁵⁰		0
<i>suu</i> „ústa, pusa“	<i>suhu</i>	580	<i>suusse</i>	1
<i>soo</i> „bažina, močál“	<i>sohu</i>	37	<i>soosse</i>	9 ⁵¹
<i>öö</i> „noc“	<i>öhe</i>	28	<i>öösse</i>	30
<i>töö</i> „práce“	<i>töhe</i>	5	<i>töösse</i>	101

Je otázkou, jaké počty výskytů by měly ukazovat na vysokou nebo nízkou frekvenci, k tomu bychom je potřebovali srovnat s výskyty dalších tvarů. Při porovnání daných šesti lexémů mezi sebou se zdají být rozdíly značné a přinejmenším u posledních tří tvarů (*öhe*, *sohu*, *töhe*) se vysoká frekvence příliš nepotvrzuje. Z těchto jsou *öhe* a *töhe* později (uměle) zavedenými tvary, touto okolností by se také dalo vysvětlit užití sse-illativu ve stejné (*öhe* ~ *öösse*) nebo dokonce vyšší (*töhe* ~ *töösse*) míře. Původem illativní forma *maha* s nejvyšším počtem výskytů je zde uvedena odděleně od lexému *maa* „země, půda“ a illativní formy *maasse*. Existují pádné důvody domnívat se, že zde došlo k oddělení formy *maha* z původního paradigmatu, kdy zároveň *maha* získalo svou dnešní adverbialní funkci. V estonském korpusu s gramatickými značkami je také daná forma kódována jako adverbium, nikoli jako illativ od slova *maa*. Rozdělením původního paradigmatu lze také vysvětlit poměrně častý výskyt sse-illativů *maasse*. Možnosti využití *maha* jako adverbialní částice jsou poměrně široké. Kaija Kährrik (2001) rozeznává tyto významy *maha*: V centrálním schématu jde o pohyb dolů, přičemž pro schéma je zásadní i konco-

49 K vyhledávání v Tasakaalus korpus byl použit vyhledávač na www.keeleeveeb.ee. Stejný korpus je dostupný také z <http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikaliides/>. Prvně jmenovaná varianta byla nakonec zvolena kvůli snadnějšímu vyhledávání. Při vyhledávání oběma způsoby byly výsledky proporcionálně srovnatelné, někde se lišily v konkrétních číslech. U hV-illativu a dalších typů illativu, kdy má illativ specifickou formu, která není formou žádného jiného pádu (např. partitivu), ani není homonymní s tvarem jiného lexému, byly vyhledávány dané illativní tvary podle formy. U výsledků s nižšími počty výskytů pak byla prováděna kontrola výskytů, zda skutečně odpovídají hledanému. U výsledků s vysokými počty výsledků byla taková kontrola jen zběžná. Výsledky jsou v tabulkách řazeny od těch s nejvyšším počtem výskytů k těm s nejnižším počtem výskytů. Vyhledávání bylo prováděno v červenci-srpnu 2013 a poté znovu v červenci 2014.

50 K výsledkům jsou připočteny i tvary s příklonkou *-gi*, v případě illativu *pähe* se tento tvar vyskytuje poměrně často (66 výskytů), nejčastěji ve spojeních jako *see ei tulnud talle pähegi* „to mu/jí vůbec nepřišlo na mysl, to ho/jí vůbec nenapadlo“.

51 Šest z celkových devíti výskytů pochází od stejného autora.

vý bod takto vymezené dráhy (např. *raamat kukkus riulilt maha* „knihy spadla z poličky“). Metaforickými rozšířeními pak získáváme další schémata, jako je pokrytí (např. *maha vaikima* „zamlčet“). Možné je reflexivní užití (*heitsin maha* „lehl jsem si“). Časté je perfektivní užití, kde se projevuje obsažení koncového bodu dráhy v centrálním schématu (např. *rahune maha* „uklidni se“). Dále pak rozeznává dvě separační schémata, v nichž už nejde o pohyb dolů (např. *bussist maha minema* „vystoupit z autobusu“, *maha jätma* „zanechat, opustit“, *maha võtma* „zhubnout“). (Srov. Kährik 2001: 48–70.)

I jiné illativní formy se mohou objevovat v podobné funkci jako *maha*. U jednotlivých výskytů se pak jedná o kontinuum, kde některé významy jsou více gramatikalizované než jiné. Bylo by někdy obtížné udělat někde v tomto kontinuu dělicí čáru mezi illativními tvary jména a adverbiem, které má historicky tvar illativu (takové rozdělení předpokládáme u *maasse* a *maha*). V následující tabulce je přidán sloupec označující, zda se daná illativní forma vyskytuje v ustálených spojeních se slovesem a v kolika takových spojeních. Tento údaj byl získán z databáze slovesných víceslovných spojení⁵². V databázi jsou uvedena ustálená spojení slovesa s adverbiální částicí nebo se jmenným doplněním. Při vyhledání dané illativní formy (např. *suhu*, *pähe*) lze pak zjistit, zda tyto illativní tvary participují v takových spojeních, a v kolika.

Tabulka 10: hV-illativy v ustálených spojeních se slovesy

	Počet výskytů formy hV-illativu	Počet ustálených spojení slovesa s hV-illativem	Počet výskytů sse-illativu
	<i>maha</i> 6954	221	
<i>maa</i> „země, půda“			<i>maasse</i> 93
<i>pea</i> „hlava“	<i>pähe</i> 1717	64	
<i>suu</i> „ústa, pusa“	<i>suhu</i> 580	27	<i>suusse</i> 1
<i>soo</i> „bažina, močál“	<i>sohu</i> 37		<i>soosse</i> 9
<i>öö</i> „noc“	<i>öhe</i> 28		<i>öösse</i> 30
<i>töö</i> „práce“	<i>töhe</i> 5		<i>töösse</i> 101

Zjistíme, že v poměrně mnoha takových spojeních participují formy *pähe* a *suhu* (srov. např. *suhu toppima* „cpát se, cpát (si) do pusy“, *pähe tulema* „přijít na mysl, rozvzpomenout se“). Vyskytují se i idiomatická spojení jako např. *kärbseid pähe ajama* „věšet někomu bulíky na nos“, doslova nahnat někomu mouchy do hlavy, *peost suhu elama* „žít z ruky do úst“. Bezkonkurenční je v tomto ohledu *maha*, vysokým počtem takových spojení se vysvětluje i vysoká frekvence tvaru samotného.

52 The database of Estonian verbal multi-word expressions, <http://www.cl.ut.ee/ressursid/pysiyhendid>.

Je pravděpodobné, že participace illativních forem *pähe* a *suhu* v těchto spojeních značně přispívá k jejich frekvenci. Záleží také na tom, jak frekventovaná jsou tato spojení. Vzhledem k tomu, že se má jednat v jisté míře o ustálená spojení, lze to předpokládat přinejmenším u některých z nich.

Podobná spojení, ať už jde o spíše kolokace nebo spíše idiomy, bychom zde v souladu se zvoleným teoretickým rámcem považovali za jednotky estonské gramatiky (protože se jedná o ustálená spojení, ve své ustálenosti se mohou také navzájem lišit). Participace illativních forem v takových spojeních nás bude zajímat i u následujících illativních vzorů.

Lze si také povšimnout, že dané lexémy lze z hlediska významu považovat za koncepty tzv. základní úrovně. Jsou to pojmenování pro části lidského těla nebo pojmy popisující zkušenost s životním prostředím obklopujícím člověka (*maa*, *soo*, *öö*). Dále lze také uvažovat o tom, jak pravděpodobné je spojení těchto konceptů s významem illativu, jak samozřejmě a potřebné spojení vytvoří. U všech se takové spojení zdá jednak snadno uchopitelné a jednak potřebné.

7.7.2 Výskyt illativních forem se zakončením *-de*

Dále se zaměříme na formy tzv. de-illativu, jehož výskyt je vázán na uzavřený deklinační typ „*keel*“. Můžeme tak zjišťovat illativní formy od všech lexémů, které Peebo (1997: 99) pod tímto deklinačním typem uvádí.

Tabulka 11: Frekvence illativním forem deklinačního typu „*keel*“

	Počet výskytů formy de-illativu	Počet ustálených spojení slovesa s de-illativem	Počet výskytů sse-illativu
	<i>juurde</i> 7808	80	
<i>meel</i> „mysl“	<i>meelde</i> 2484	11	<i>meellesse</i> 1
	<i>äärde</i> 693	7	
<i>keel</i> „jazyk“	<i>keelde</i> 556		<i>keellesse</i> 8
<i>suur</i> „velký“	<i>suurde</i> 249		
<i>hool</i> „péče“	<i>hoolde</i> 63	3	
<i>pool</i> „polovina“	<i>poolde</i> 59		
<i>tuul</i> „vítr“	<i>tuulde</i> 54	13	
<i>säär</i> „holeň“	<i>säärde</i> 28	2	
<i>huul</i> „ret“	<i>huulde</i> 24	1	
<i>joon</i> „linka, čára, rys“	<i>joonde</i> 22	4	
<i>hää</i> „hlas“	<i>hääde</i> 22	2	<i>häälesse</i> 2

	Počet výskytů formy de-illativu	Počet ustálených spojení slovesa s de-illativem	Počet výskytů sse-illativu
<i>veer</i> „okraj“	<i>veerde</i> 18		
<i>peen</i> „jemný, luxusní“			<i>peenesse</i> 5
<i>saar</i> „ostrov“	<i>saarde</i> 3		
<i>kaar</i> „oblouk“	<i>kaarde</i> 3		
<i>koor</i> „kůra“	<i>koorde</i> 2		
<i>soon</i> „žlá“	<i>soonde</i> 1		
<i>sool</i> „střevo“	<i>soolde</i> 1		
<i>leem</i> „vývar“			<i>leemesse</i> 1

Žádné illativní formy nebyly nalezeny od slov *nool* „šíp“, *peel* „postranní tyč u žebříku, součást dřevěné lodní konstrukce pro plachtu“, *hiir* „myš“, *kiir* „paprsek“, *seen* „houba“, *voor* „moréna“, *tüün* „klidný“.

I v této skupině se setkáme s gramatikalizovanými výrazy, a to postpozicemi *juurde* a *äärde*, jako postpozici bychom mohli klasifikovat i *veerde*. Nejjednoznačněji se od svého základu *juur* „kořen“ oddělila postpozice *juurde* „směrem k“, o něco méně pak *äärde* od *äär* „okraj, hranice“ a *veerde* od *veer* „okraj“, srov. např.:

*Ta läks akna*_{GEN} *juurde*. „Šel/šla k oknu.“

*Tule minu*_{GEN} *juurde*. „Přijď ke mně.“

*Lähen homme arsti*_{GEN} *juurde*. „Jdu zítra k lékaři.“

Podobně srov. užití *äärde* „na okraj, na kraj“ a *veerde* „na okraj, na kraj“ jako postpozic (s genitivním doplněním):

*Lapsed läksid jõe*_{GEN} *äärde*. „Děti šly k řece (na kraj řeky).“

*Esimesed asulad asutati vee*_{GEN} *äärde*. „První osady byly založeny u vody.“

*Ta istus ema süngi*_{GEN} *veerde*. „Sedl/a si na okraj matčiny postele.“

Bez substantivního doplnění je pak slovník (EKSS) hodnotí jako adverbia:

Siia ei pääse autoga juurde. „(Až) sem se člověk autem nedostane.“

Keskele istutati punased lilled, äärde kollased.⁵³ „Doprostřed zasadili červené květiny, na kraj žluté.“

Úroveň gramatikalizace postpozic a míru odloučenosti od původního základového substantiva lze porovnávat např. s ohledem na významovou stránku daného syntagmatického spojení (např. postel má okraj, stejně jako řeka, na druhou stranu součástí koncepce okna, lékaře nebo jiné osoby rozhodně není kořen). Ve slovníku *Eesti keele seletav sõnaraamat* jsou všechny tři tvary označeny jako postpozice nebo adverbia. U postpozic (adverbií) lze pak jako u jiných gramatikalizovaných tvarů očekávat vyšší frekvenci.

53 Příkladů byly nalezeny s pomocí *Eesti keele seletav sõnaraamat*, www.eki.ee/dict/ekss/.

V tabulce se vyskytuje ještě jedno slovo, u něhož došlo ke gramatikalizaci na postpozici, a to *pool* „půlka, polovina“. V tomto případě ovšem došlo i k rozlišení forem: postpozice má formy *pool* („u“), *poole* („směrem k“), *poolt* („od“). Směrová forma je tak *poole*, nikoli *poolde*. Může se historicky jednat o illativ, ovšem bezkoncovkový, který je u daného deklinačního typu doložen ve starších textech (de-illativ byl jako součást standardní estonštiny plně přijat až v době jazykové reformy). Ve slovníku EKSS je pak slovo *pool* udáno jednak jako postpozice, jednak jako skloňovatelné substantivum/číslovka. S illativem *poolde* se pak můžeme setkat v typické substantivní pozici (srov. např. *augusti teise poolde* „do druhé půlky srpna“), nebo jako s kongruentním atributem (*poolde lehekülge* „do půlky strany“), což by souhlasilo s možným syntaktickým zapojením číslovky.

U těch illativních výrazů, které můžeme považovat za illativní formy daných substantiv, bychom pak na základě nalezených výskytů mohli soudit např. toto: de-illativy se u daného deklinačního typu vyskytují celkem bez ohledu na frekventovanost, může se jednat i o jednotlivé příklady. Zdá se tak, že formy jsou určeny s ohledem na deklinační typ. Mohli bychom také konstatovat, že implementace de-illativu do standardního jazyka byla úspěšná. Nalezeny byly i občasné výskyty sse-illativu, u některých slov (*peen*) dokonce jen ty, i když kvůli malým počtům výskytů z toho lze těžko něco usuzovat.

Opět bychom našli illativní formy, které jsou součástí ustálených spojení se slovesem. Participace v takových spojeních pak přispívá k frekventovanosti daných illativů (srov. např. *meelde tuletama* „připomenout“, *meelde jääma* „zůstat v paměti“, *meelde jätma* „zapamatovat si“, *tuulde viskama* ~ *tuulde loopima* ~ *tuulde laskma* ~ *tuulde pilduma* ~ *tuulde pillama* „promarnit, dosl. (za)hodit do větru“). Vyskytla se i slova, která taková spojení (přinejmenším v dané databázi) nemají, přesto měla v rámci tohoto deklinačního typu poměrně dost výskytů illativní formy. Jedná se zejména o illativ *keelde*, který se nejčastěji vyskytuje ve spojení *tõlkima eesti* ~ *inglise* ~ *saksa* ~ *tšehhi* ~ ... *keelde* „přeložit do estonštiny ~ angličtiny ~ němčiny ~ češtiny ~ ...“ (takové spojení není v databázi uvedeno). U adjektiva *suur* „velký“ má pak četnost illativních forem na svědomí jeho užití jako kongruentního atributu (např. *nad läksid suurde majja* „šli do velkého domu“, *nende jaoks jagunes maailm kahte suurde rühma* „podle nich se svět dělil do dvou velkých skupin“). Podobně vystupují v roli kongruentního atributu také *poolde* nebo *peenesse*.

Skupina těchto slov je tak velmi různorodá s ohledem na frekvenci illativních forem i s ohledem na to, zda užití v illativu lze očekávat. Existují i lexémy, u nichž žádný illativ nalezen nebyl. Přesto přinejmenším normativní gramatika předpokládá u všech možnost tvořit de-illativ. Výskyt de-illativu je tak vázán na příslušnost k danému deklinačnímu typu. Zdá se, že frekvence podložená významem daného slova a tím, jak pravděpodobně bude jeho illativní forma třeba, nehraje zásadní roli. Daný deklinační typ je vymezen podle fonologické struktury slov, ne na základě sémantických hledisek a sdružuje pak slova sémanticky různorodá, která

mohou mít navzájem různá syntaktická využití. Na druhou stranu se mezi de-illativy nacházejí i frekventované formy (*meelde, keelde*), které tak mohou přispívat i k význačnosti schématu de-illativu, a nejen těchto forem samotných.

Užití nových de-illativů můžeme také porovnat s užitím (historicky bezkoncovkového) illativu lexémů deklinačního typu „uus“, jejichž illativní forma sloužila jako vzor pro výše uvedené de-illativy. Seznam lexémů deklinačního typu „uus“ byl opět převzat od Peeba (1997: 100).

Tabulka 12: Frekvence illativních forem u deklinačního typu „uus“

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu		Počet ustálených spojení slovesa s bezkoncovkovým illativem	Počet výskytů sse-illativu	
	illativní forma	počet		illativní forma	počet
<i>uus</i> „nový“	<i>uude</i>	342		<i>uuesse</i>	1
<i>lääs</i> „západ (světová strana)“	<i>läände</i>	158			
<i>täis</i> „plný“	<i>täide</i>	145	5		
<i>õis</i> „květ“	<i>õide</i>	22	2		
<i>reis</i> „stehno“	<i>reide</i>	16			
<i>tõrs</i> „bečka, sud“	<i>tõrde</i>	5			
<i>laas</i> „hvozď“	<i>laande</i>	5			
<i>õõs</i> „dutina“	<i>õõnde</i>	4			
<i>kõrs</i> „stéblo“	<i>kõrde</i>	2			
<i>põis</i> „měchýř“	<i>põide</i>	2			
<i>hiis</i> „(posvátný) háj“	<i>hiide</i>	1			
<i>vars</i> „stonek, násada“	<i>varde</i>	1			

Žádná illativní forma nebyla nalezena od slov *viis* „pět“, *kuus* „šest“, *kõis* „provaz“, *hirs* „plaňka“, *kirs* „tenká vrstva ledu“, *küüs* „nehet“, *kaas* „víko, víčko, obálka“ a některých zjevných archaismů. Podobně jako v předchozí skupině se v jednom typu objevují sémanticky různorodá slova, která se velmi liší v tom, jak často se vyskytují v illativu. Ta s nejvyšším výskytem dosahují poněkud nižších čísel, než tomu bylo v případě deklinačního typu „keel“. I zde se vyskytly formy participující v ustálených spojeních (např. *täide minema* „naplnit se“, *täide viima* „splnit, vykonat“, *õide puhkema* „rozkvést“).

7.7.3 Výskyt ablautových illativních forem

Dále se zaměříme na bezkoncovkový illativ s ablautovým morfémem postaveným na kontrastu silný vs. slabý stupeň. Tento illativní tvar je homonymní s tvarem partitivu, proto budeme muset změnit metodu vyhledávání. Vyhledávání bylo tentokrát prováděno s pomocí morfologické značky (adt), výsledky pak byly znovu prohledány ručně, protože se v nich často vyskytovalo i poměrně velké množství partitivů. V tabulce jsou uvedeny konečné výsledky. Tento druh illativní formy se také objevuje u velkého (a potenciálně neomezeného) množství jmen různých deklinačních typů, budeme tak jeho užití testovat pouze na vzorku. Slova byla vybrána víceméně náhodně, částečně podle významu, aby existovala reálná možnost, že se od nich vyskytne relevantní počet illativních tvarů (v seznamu jsou tak slova odkazující na místo nebo časový úsek, stav, látková i označující celek, do něhož může něco náležet). Dalším kritériem při výběru bylo, aby jejich illativní a zároveň partitivní tvar nebyl homonymní s tvarem jiného lexému, a aby počet výskytů byl takový, který lze případně prohledat ručně. Většina ze slov patří k deklinačnímu typu „sepp“ v Peebově klasifikaci (1997: 79), u výpůjček pak může jít o slovo více-slabičné s přízvukem na konci, v jednom případě jde o derivát s příponou *-kond*. K jiným deklinačním typům pak patří *asi*_{NOMsg} : *asja*_{GENsg} : *`asja*_{PARTsg=ILLsg}, *tühi*_{NOMsg} : *tühja*_{GENsg} : *`tühja*_{PARTsg=ILLsg} a *puder*_{NOMsg} : *puđru*_{GENsg} : *`putru*_{PARTsg=ILLsg}.

Tabulka 13: Frekvence vybraných bezkoncovkových illativů

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu	Počet ustálených spojení slovesa s bezkoncovkovým illativem	Počet výskytů sse-illativu	Počet ustálených spojení slovesa se sse-illativem
<i>asi</i> „věc, záležitost, případ“			171	1
<i>grupp</i> „skupina“	144			
<i>ruum</i> „prostor“	76			
<i>atmosfäär</i> „atmosféra“	63			
<i>haud</i> „hrob“	47	6		
<i>meeskond</i> „mužstvo, tým“	45			
<i>tühi</i> „prázdný“	36	2		
<i>saun</i> „sauna“	28	1		
<i>film</i> „film“	21		1	

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu	Počet ustálených spojení slovesa s bezkoncovkovým illativem	Počet výskytů sse-illativu	Počet ustálených spojení slovesa se sse-illativem
<i>loss</i> „zámek“	20			
<i>selts</i> „spolek“	13	4		
<i>tualett</i> „záchod“	9			
<i>arhitektuur</i> „architektura“	6			
<i>poiss</i> „chlapec, kluk“			5	
<i>gripp</i> „chřipka“	5			
<i>romaan</i> „román“	2		3	
<i>nälg</i> „hlad“	4	1		
<i>kohv</i> „káva“			4	
<i>kunst</i> „umění“	3			
<i>puder</i> „kaše“			2	
<i>kompleks</i> „komplex“	1			
<i>märts</i> „březen“			1	
<i>jogurt</i> „jogurt“			1	
<i>reklaam</i> „reklama“			1	
<i>konsulaat</i> „konzulát“	1			

Čísla výskytů jsou obecně nižší než u předchozích skupin, je ale také potřeba si uvědomit, že byla získána jinou metodou a některé výskyty mohly eventuelně zůstat nenalezeny (není zcela vyloučeno, že některé illativy by mohly být namísto morfologické značky „adt“ označeny jako partitivy, kromě toho je potřeba uvážit možnost chyby při ručním prohledávání). Jedná se také jen o vzorek slov.

Přinejmenším u slov s vyššími výskyty se zdá být potvrzeno Kaalepovo tvrzení (2009: 417–418), že u jednoho lexému se používá jedna, nebo druhá varianta illativního tvaru (zde buď bezkoncovkový illativ, nebo sse-illativ), a pak není nutné příliš uvažovat o volné variaci ani o tom, zda je např. podmíněna preferencí mluvčích nebo stylistickými faktory. Výskyty obou druhů illativů pak najdeme u slov, která měla v daném vzorku jen ojedinelé illativní formy. Na základě těchto několika výskytů pak také nelze tvořit hypotézy o podmínění výběru jedné nebo druhé varianty, jedná se pravděpodobně o pouhou rozkolísanost formy, která není pro

svou nízkou frekvencí ustálená. Jiná preference slova *asi* „věc“ nebude souviset s deklinačním typem (jak dokládá slovo *tühi*, podobně lze preferenci bezkoncovkového illativu na základě stejného vyhledávání konstatovat u dalších slov daného uzavřeného deklinačního typu jako např. *kiri* „dopis“ : `kirja_{ILL.SG}, *ahi* „trouba, pec“ : `ahju_{ILL.SG}). Illativní forma *asjasse* je součástí frekventovaného spojení *asjasse puutuma* („týkat se věci/záležitosti“, toto spojení je uvedeno v databázi), kromě toho by na základě výskytů v konkordančních řádcích mohly být do jisté míry ustálenými i výrazy *asjasse suhtuma* „zaujmout postoj k věci/záležitosti“ nebo *asjasse pühendama* „zasvětit někoho do věci/záležitosti“.

Z dalších ustálených spojení se slovesem můžeme z této skupiny zmínit např. *tühja minema* „vyjít na prázdno“, *hauda ajama* „dovést do hrobu“, *seltsi võtma* „vzít/přijmout do spolku“, *nälga surema* „umřít hladu“.

Bezkoncovkový illativ s ablautovým morfémem postaveným na nulovém kontrastu (vůči genitivnímu kmeni) je homonymní jak s genitivem, tak s partitivem. Metoda vyhledávání tak bude obdobná jako u předchozí skupiny: nejdříve použijeme vyhledávání pomocí morfologické značky, poté získané výsledky prohledáme ručně a odečteme nechtěné tvary (genitivu nebo partitivu)⁵⁴. Uvádíme dvě tabulky, jednu se jmény deklinačního typu „seminar“, druhou se jmény kolísavého deklinačního typu „akvaarium“. Jména těchto deklinačních typů byla vyhledána s pomocí slovníku morfologických forem (*Väike vormisõnastik*, 1992) od Ülle Viks. Velká část z nich žádnou illativní formu v korpusu neměla, uvádíme jen ta slova, u nichž byla nalezena alespoň jedna illativní forma.

Tabulka 14: Illativ u slov deklinačního typu „seminar“

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu	Počet výskytů sse-illativu
<i>mikrofon</i>	22	
<i>restoran</i>	22	
<i>koridor</i>	22	
<i>komisjon</i>	12	
<i>arsenal</i>	12	
<i>divisjon</i>	10	
<i>metropol</i>	5	
<i>hospidal</i>	4	
<i>seminar</i>	4	
<i>anatoomikum</i>	3	

54 Počty nechtěných tvarů se u jednotlivých skupin i slov liší, u této skupiny však byly i nadpoloviční (např. u slova *seminar* bylo nalezeno 17 výskytů, z nichž ale pouze čtyři byly skutečně illativy). Je možné, že zvoleným postupem se nevyhledají všechny illativní formy, že mohou být některé kódovány jako partitiv (nebo genitiv).

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu	Počet výskytů sse-illativu
<i>pataljon</i>	3	
<i>tehnikum</i>	2	
<i>ridikül</i>	2	
<i>leksikon</i>	2	
<i>materjal</i>		2
<i>maksimum</i>	1	
<i>telefon</i>	1	
<i>diktofon</i>	1	
<i>ešelon</i>	1	
<i>komsomol</i>	1	

Tabulka 15: Illativ u slov deklinačního typu „akvaarium“

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu	Počet výskytů sse-illativu
<i>muuseum</i>	6	22
<i>ookean</i>	24	
<i>staadium</i>	1	19
<i>laboratoorium</i>	9	11
<i>gümnaasium</i>		17
<i>konsistoorium</i>	8	4
<i>sanatoorium</i>	5	4
<i>auditoorium</i>	4	4
<i>ministeerium</i>		7
<i>foolium</i>	2	3
<i>deliirium</i>		3
<i>akvaarium</i>	1	2
<i>konservatoorium</i>	1	2
<i>impeerium</i>		2
<i>territoorium</i>		2
<i>profülaktoorium</i>	2	
<i>leegion</i>	2	
<i>solaarium</i>	1	1
<i>meedium</i>		1
<i>presiidium</i>		1
<i>stsenaarium</i>		2
<i>vivaarium</i>	1	1
<i>müsteerium</i>	1	

	Počet výskytů bezkoncovkového illativu	Počet výskytů sse-illativu
<i>klimakteerium</i>		1
<i>krematoorium</i>	1	
<i>atrium</i>	1	
<i>staadion</i>		1
<i>akordion</i>		1
<i>pension</i>		1

V případě deklinačního typu „seminar“ se zdá být funkční určení illativní formy podle deklinačního typu, protože bezkoncovkový illativ se u těchto slov objevuje i při malém počtu výskytů. U těch, u nichž nebyla žádná illativní forma doložena, pak bezkoncovkový illativ zůstává jen předpokládaným možným tvarem. Význam lexémů s větším výskytem illativních tvarů obvykle umožňuje koncepci trojrozměrného prostoru (*restoran, koridor, ookean, muuseum, laboratoorium*) nebo stavu (*staadium, deliirium*), případně celku, jehož něco může být součástí (*komisjon, divisjon*). Příslušnost k deklinačním typům je však vymezena na základě fonologické stavby, nikoli významu, proto se v jednom typu pravděpodobně objeví slova s různou frekvencí illativních forem. U typu „seminar“ bychom tak podobně jako dříve u typu „keel“ mohli konstatovat návaznost illativní formy na deklinační typ, a zároveň nesouvislost s frekvencí illativní formy. Illativní formy deklinačního typu „akvaarium“ neukazují na preferenci bezkoncovkového nebo sse-illativu, to však není u kolísajícího typu překvapení, daný typ je přímo postulován pro přejatá slova s kolísavým skloňováním (srov. Peebo 1997: 44). Žádná ustálená spojení se slovesy se v těchto skupinách slov nevyskytla.

7.7.4 Výskyt geminačních illativů

V případě geminačního illativu jsme pak očekávali korelaci s frekvencí výskytu. Geminační illativ se nevyskytuje u všech lexémů, u nichž by to fonologická struktura umožňovala, a není tak určen s odkazem na deklinační typy. Opět se jedná o výběrový seznam slov. V tomto případě je illativní forma jedinečná, proto můžeme opět vyhledávat přímo pomocí dané formy. Byla vybírána taková slova, u nichž se použití v illativu očekává i ta, o nichž Peebo tvrdí (srov. s. 114), že u nich použití v illativu není příliš pravděpodobné. V seznamu slov jsou také tři deriváty s příponou *-elu* (*loetelu, arutelu, mõtiskelu*) a jedno složené slovo (*abielu*).

Tabulka 16: Frekvence geminačních illativů

	Počet výskytů geminačního illativu	Počet ustálených spojení slovesa s geminačním illativem	Počet výskytů sse-illativu	Počet ustálených spojení slovesa se sse-illativem
<i>elu</i> „život“	1047	7	22	
<i>abi</i> „pomoc“	789	9	2	
<i>küla</i> „vesnice“	501	4	64	
<i>maja</i> „dům“	473	4	10	
<i>mälu</i> „paměť“	147	5	6	1
<i>häda</i> „nouze“	140	2	1 ⁵⁵	
<i>talv</i> „statek, hospodářství“	133		18	
<i>ida</i> „východ (světová strana)“	107		4	
<i>kino</i> „kino“	79		5	
<i>lumi</i> „sněh“	70		1	
<i>uni</i> „sen, spánek“	64	1	1	
<i>udu</i> „mlha, opar“	62		4	
<i>pere</i> „rodina“	53		25	
<i>võsa</i> „mláží“	52	1	4	
<i>abielu</i> „manželství“	46	2	7	2
<i>aju</i> „mozek“	34		7	
<i>raba</i> „rašeliniště“	26	5	9	
<i>loetelu</i> „seznam, výčet“	19		11	
<i>kere</i> „trup“	11		9	7
<i>keha</i> „tělo“	5		62	
<i>arutelu</i> „diskuse“	2			
<i>raha</i> „peníze“	1 ⁵⁶		26	
<i>mõtiskelu</i> „přemítání“	1			
<i>isa</i> „otec“			17	
<i>õde</i> „sestra“			1	
<i>vana</i> „starý“			68	
<i>sõna</i> „slovo“			12	

55 Jedná se o příklad z odborného lingvistického textu, který vysvětluje možnosti tvoření illativu.

56 Opět se jedná se o lingvistický text, kde se pojednává o zápisu gemináty *hh*, výraz *rahha* pak slouží jako příklad. Nejde tak o spontánní užití geminačního illativu.

Ve srovnání s bezkoncovkovým illativem se zdá, že preference mezi geminačným illativem a sse-illativem nejsou u těchto slov tak jednoznačné. I slova s relativně vysokým počtem u jednoho z tvarů vykazují výskyty druhého. V některých případech jsou stejná slovesná spojení uvedena v databázi pro obě varianty illativu: *mällu* ~ *mälusse jääma* „zůstat v paměti“, *abiellu* ~ *abielusse astuma* „vstoupit do manželství“, *abiellu* ~ *abielusse heitma* „vstoupit do manželství, uzavřít manželství“. Dvojí možnost i v ustáleném spojení tak také svědčí o ne zcela vyjasněných preferencích. Vyskytla se i spojení uvedená pouze s jednou illativní formou: *mällu jätma* „zanechat v paměti“, *mällu talletuma* „uložit se do paměti“, *mällu sööbima* „vkrást se do paměti“, *mällu suruma* „vtisknout (se) do paměti“, *ellu jääma* „zůstat naživu“, *ellu viima* „přivést k životu“, *ellu äratama* „probudit k životu“, *küllä mine-ma* „jít na návštěvu“, *küllä tulema* „přijít na návštěvu“, *küllä kutsuma* „pozvat na návštěvu“, *hätta jääma* „dostat se do nouze“, *hätta jätma* „zanechat v nouzi“, *rappa vajuma* „propadnout se do mokřadu“, *rappa viima* „vést na scesti“⁵⁷, *keresse ajama* ~ *keerama* „cpát se, házet do sebe“, *kuuli keresse laskma* ~ *kihutama* „vpálit kulku do těla“, *tina keresse laskma* ~ *kihutama* „vpálit olovo (dosl. cín) do těla“. Spojení *keresse ajama* ~ *keerama* uvádí slovník EKSS i s geminačným illativem *kerre*.

Při zkoumání jednotlivých výskytů v korpusu se zdá, že obě formy illativu jsou často dobře zaměnitelné (např. *perre* ~ *peresse sündima* „narodit se do rodiny“, *perre* ~ *peresse kuuluma* „patřit do rodiny“, *tallu* ~ *talusse jääma* „zůstat na statku“, *tallu* ~ *talusse minema* „jít na statek“). Pokud se vyskytnou spojení, která u druhého z obou illativních tvarů nenajdeme, jsou příliš ojedinělá na to, aby se podle toho daly vytvářet nějaké hypotézy. U dvojice *ellu* ~ *elusse* pak u první z nich větší frekvenci jednoznačně podporuje participace v ustálených spojeních jako *ellu viima* „přivést k životu“, *ellu jääma* „zůstat naživu“. Geminační illativ *ellu* se ve stejné větě se slovesem *jääma* objevuje v 306 případech, se slovesem *viima* v 303 případech (z celkových 1046 výskytů). U illativu *elusse* bychom našli dva případy spojení se slovesem *jääma* a žádný se slovesem *viima* (z celkových 22 výskytů).

Určité náznaky rozdělení rolí bychom mohli spatřovat u dvojice *küllasse* ~ *küllä*, kde se soudě na základě nalezených výskytů sse-illativ používá výhradně při významu *küllä* „vesnice“. Valná část geminačních illativů naopak pochází ze spojení „jít/přijít/pozvat/dorazit/... (k někomu, někam) na návštěvu“. I geminační illativ však lze použít v prvně zmíněném významu, srov. např:

Ettevõtja soovib hüdroelektrijaama ehitada ka Lilli külla. (Maaleht 2003)
„Podnikatel má v plánu postavit hydroelektrárnu i ve vesnici Lilli.“

57 Ve slovníku EKSS je uvedeno pouze spojení *rappa jooksmata* ~ *minema*, dosl. jít ~ vběhnout do mokřadu, s významem „nepodařit se“.

Eesti Telefonil on tänavul käsil kaks regionaalprogrammi: "Igasse külla telefon" ning "Väikesaarte telefoniseerimine". (Postimees 1997)

„*Eesti Telefon* má letos dva regionální programy: „Telefon do každé vesnice“ a „Telefonizace malých ostrovů“.“

Frekventovanost geminačního illativu *külla* je však významně spojena právě s výskytem ve frázích, kde má význam „na návštěvu“.

Ačkoli se preference v případě geminačního illativu zdají být ne zcela vyjasněné, přesto se geminační forma objevuje spíše u těch slov, která jsou v illativu frekventovaná. Tato frekvence je často následkem participace v ustálených spojeních s illativem. Méně zřetelné jsou preference u slov *pere* a *kere*, které patří k jinému deklinačnímu typu „kõne“ (srov. Peebo 1997: 49). Slova patřící k tomuto typu geminační illativ obecně netvoří, pouze některá zakončená na *-re*. Mohli bychom tak mluvit o rozšíření vzoru geminačního illativu mimo jeho původní doménu, které pak v užívání není tak přesvědčivé. Jistý vliv by mohlo mít také to, u jakého konsonantu ke geminaci dochází (vzhledem např. k tomu, že právě zmíněné rozšíření se týká pouze *r*). V tomto ohledu se zdá být méně přesvědčivá geminace *h*. Naopak neproblematická se s ohledem na nalezené výskyty zdá být ortografická geminace *j*. Slova daných deklinačních typů, která se vůbec v illativu v užitém korpusu vyskytují, je však málo na to, abychom i v tomto ohledu mohli dělat jednoznačné závěry. V této skupině slov se však sse-illativ nezdá být pouze teoretickou variantou, ale jakousi zálohou, kterou lze užít i u slov, která geminační illativ tvoří. Také jsme pozorovali illativ s koncovkou *-sse* u slov, která geminační illativ nemívají, byť by to na základě analogie s existujícími geminačními illativy bylo představitelné.

7.7.5 Výskyt illativních tvarů s koncovkou *-sse*

Pro sse-illativ jsme předpokládali široké možnosti užití u různých typů kmenů, které vyplývá jednak z význačnosti schématu sse-illativu, jednak z obecné aplikovatelnosti daného schématu (kmen, ke kterému je koncovka připojena, je velmi schematický, méně specifikovaný než u bezkoncovkového nebo geminačního illativu). Logické a pravděpodobné je tak užití této varianty u pozdních výpůjček, vlastních jmen cizího původu nebo zkratkových slov. Můžeme také uvažovat o tom, zda označit estonský sse-illativ za tzv. záložní variantu (*default pattern*, srov. Bybee 2007: 178). Záložní vzor by měl fungovat jako nouzová varianta, záloha pro případy, kdy všechno ostatní selže. Bybee (2007: 178, 189) zdůrazňuje, že je potřeba odlišit charakteristiku „záložní“ od „pravidelný“ i od „produktivní“. Záložní vzor nemusí podle ní být obzvlášť produktivní. Jako příklad dává německý s-plurál, který má velmi nízkou (typovou) frekvenci, ale přesto se uplatňuje u neadaptovaných přejatých slov nebo kmenů se strukturou pro německé kmeny netypickou (srov. Bybee 2007:

180). Help (1985: 42–43) uvádí při analýze německého plurálu např. tyto příklady: *Saunas*, *Pizzas* (přejatá slova), *Violas*, *die beiden Deutschlands* (vlastní jména), *Trabis* (hovorové stažené slovo), *Ufos* (akronym), *Loks* (zkratkové slovo), *Lebenhochs* (pluralizovaná fráze), kromě toho se podle něj s-plurál může objevit u slov domácího původu s neproduktivním nebo výjimečným způsobem pluralizace (*Fräuleins* ~ *Fräulein*, *Kontos* ~ *Konten*). Bauer (2001: 60–62) charakterizuje defaultní vzor jako nejvíce zobecněný, používaný v případech, kdy nelze použít žádný specifitější. Dąbrowska (2004: 116–158) upozorňuje, že pojem *default pattern* byl zaveden a používán jako argument pro tzv. *dual mechanism theory*. Jedná se o koncepci, podle které je jazyková produkce řízena dvěma distinktními mechanismy, buď je evokováno automatické pravidlo, a pokud to není možné, jsou teprve pak zpřístupněny v paměti uložené formy (což se zdá být shodné s výkladem zvoleným v EKG 1995). Za typický případ takového uspořádání je pak dáván plurál nebo minulé participium v angličtině (defaultní je pak plurál s koncovkou *-s* a minulé participium s koncovkou *-ed*). Německý s-plurál nevyhovuje dané koncepci ve všech ohledech (srov. Dąbrowska 2004: 126–130, i jiné plurálové koncovky se mohou objevovat v tzv. defaultním kontextu, kromě toho lze argumentovat i poznatky z osvojování jazyka). Dąbrowska (2004: 130–147) také uvádí příklady dalších kategorií z dalších jazyků, které nemají žádný defaultní vzor, což je pro danou teorii zjevný problém. Ani estonský sse-illativ by nevyhovoval takové koncepci (např. u výpůjček typu „seminar“ se uplatňuje bezkoncovkový illativ), proto se distancujeme od termínu defaultní. Spíše by se dalo mluvit o tom, že sse-illativ lze případně použít jako nouzovou variantu tehdy, kdy neexistuje jiná tradicí ustálená forma.

Jako užití estonského illativu ve výše jmenovaných morfologicky atypických kontextech bychom mohli uvést např. *NATOsse*, *DNAsse*, *USAsse*. Další příklady nouzové morfologie se pokusíme najít v korpusu právních textů Evropské unie (*Acquis Communautaire*) a zápisech jednání Evropského parlamentu z let 2007–2011 (*Europarl*). Tyto texty obvykle vznikají při překladu z jiného jazyka a pravděpodobně také pojednávají o situacích, které nejsou kulturně specifické (pro všechny jazyky EU záraz), mohly by tak obsahovat nadprůměrné množství neustálených výrazů nebo forem. Vyhledávání v daných korpusech bylo provedeno s pomocí korpusu *Intercorp*⁵⁸. Z našeho pohledu se zdály zajímavé např. následující příklady užití sse-illativu⁵⁹:

Euroopa Liidus on kultuuri- ja loomemajandus 1990. aastatest alates hüppeliselt kasvanud, arvestades loodud töökohti ja panust SKPsse. (Europarl)

Pokud jde o vytváření pracovních příležitostí a příspěvku k HDP, je růst kulturních a tvůrčích odvětví v Evropské unii od 90. let 20. století exponenciální.

58 www.korpus.cz/intercorp

59 Nejdříve byly nalezeny formy sse-illativu pomocí dotazu „*sse“, mezi nimi pak byly vyhledány ty s velmi nízkými počty výskytů a mezi nimi dále uváděné příklady. Estonská i česká verze textu jsou převzaty z korpusu.

*Vastavalt eespool nimetatule kiitis komisjon heaks taotlejate pakutud kohustused seoses nende ekspordiga **EL10-sse**. (Acquis)*

Jak již bylo uvedeno výše, Komise přijala závazky nabídnuté žadateli vzhledem k jejich vývozum **do EU 10**.

***OECDsse** kuuluvates Euroopa riikides suurenes elektrienergia import vahemikus 1980–1990 keskmiselt enam kui 7% aastas.*

V evropských zemích **OECD** se zvýšily dovozy elektřiny mezi roky 1980 a 1990 průměrně ročně o 7%.

Z vlastních jmen můžeme uvést např. následující příklady:

*Duferco peab seda tehingut ka võimaluseks vältida Clabecq'i kõrgahju remonti ning anda tootmine üle **Charleroi'sse**, või loodab ta kaotada vähem raha kui Clabecq'is. (Acquis)*
Duferco rovněž považuje tuto operaci za prostředek, jak se vyhnout opravě vysoké pece v Clabecqu a převést výrobu **do Charleroi**, kde doufá, že finanční ztráta bude menší než v Clabecqu.

*CAPMi kohaldamisel määratlesid osapooled esmalt minimaalse oodatava tasu oletusliku aktsiakapitali investeeingu eest **BayernLB'sse**. (Acquis)*

Strany nejprve na bázi CAPM určily očekávanou minimální úhradu za hypotetickou investici základního kapitálu **do společnosti BayernLB**.

*Iisrael peab lõpetama Gaza sektori blokaadi ja võimaldama inimeste ja kaupade liikumist **Rafah'sse** (...) (Europarl)*

Izrael musí zrušit blokádu pásma Gazy a zajistit pohyb osob a zboží **v Rafahu** (...)

*Oleme aru saanud, et see summa on umbes 300 miljonit eurot, millest suurema osa suunab, eeskätt komisjon, **EasyWaysse**. (Europarl)*

Domníváme se, že to bude částka přibližně 300 milionů EUR, která bude většinou směřována **do EasyWay** – především a hlavně Komisí.

*(...) arvestades 2. - 7. septembrini 2004 toimunud parlamendidelegatsiooni visiiti Khartoumi ning Darfuri piirkonda Sudaanis, samuti **Abéchésse** Tšaadis. (Acquis)*

(...) vzhledem k tomu, že EP vyslal delegaci do Chartúmu a oblasti Dárfúr v Súdánu a také do Abéché v Čadu ve dnech od 2. do 7. září 2004.

*Daamid ja härrad, tahaksin juhtida teie tähelepanu sellele, et sel pühapäeval juhima Vahemere piirkonna parlamentaarse assamblee delegatsiooni presidendina delegatsiooni, mis teeb kahe- ja poolepäevase visiidi **Gazasse, Rām Allāhisse, Sderot'sse** ja Jeruusalemma. (Europarl)*

Dámy a pánové, rád bych přivedl vaši pozornost na skutečnost, že povedu ve funkci předsedy Evropsko-středomořského parlamentního shromáždění tuto nadcházející neděli dvou a půl denní delegaci **do Gazy, Ramalláhu, Sderotu** a Jeruzaléma.

Komisjon meenutab ühtlasi, et kuna panga Deutsche Bank kohustus garanteerida AZ Fly rekapitalizeerimine võeti vastu AZ Fly ja AZ Servizi üldisest struktuuri ümberkorraldamise kavast ja eriti Fintecna investeringutingimustest teadlikud olles, on Fintecna AZ Fly'sse investeerimiseks ettenähtud tingimused ratsionaalsele investorile vastuvõetavad. (Acquis)

Komise zároveň připomíná, že předpokládané podmínky investice holdingu Fintecna **do společnosti AZ Fly** jsou pro racionálního investora akceptovatelné, protože závazek Deutsche Bank garantovat zdárný výsledek rekapitalizace společnosti AZ Fly byl přijat v plném vědomí obecného průmyslového plánu obou společností, AZ Fly a AZ Servizi a se znalostí podmínek investic holdingu Fintecna.

Podobných příkladů užití u zkratk nebo vlastních jmen bychom v korpusu našli mnoho, úkolem zde uvedených bylo ukázat pružnost illativního vzoru s koncovkou *-sse*. Můžeme si přitom povšimnout ortografických i jiných strategií při aplikování vzoru. Kromě užití apostrofu se setkáme i s užitím vloženého vokálu *-i* (v korpusu je např. jednou zapsáno *Rām Allāhisse*, jednou *Rām Allāh'sse*, našli bychom např. také *Google'isse*). Podle EKK (2007: 162) se apostrof používá mj. při zápisu vyskoňovaných slov cizího původu nebo citačních slov, aby bylo možné odlišit v nich tvar nominativu. U cizích slov se používá tehdy, když slovo končí na konsonant (*Dumas'le*), nebo v zápisu končí na vokál (*Wilde'ist*), ale ve výslovnosti na konsonant, případně když se jedná o jednoslabičný kmen (*Poe's*).

Rozložení užití *sse-illativu* v porovnání s ostatními vzory lze do jisté míry demonstrovat i na tom, že v daném korpusu (o velikosti 33 628 857 pozic) se taková illativní forma vyskytuje u 5 724 různých kmenů/základů. Tento počet by bylo potřeba zmenšit o náhodné nechtěné jinojazyčné formy, případně ojedinelé partitivy plurálu od slov zakončených na geminátu /ss/ (např. *ressurse*), výskyty téhož slova s malým a velkým písmenem, výskyty téhož slova v poněkud jiné ortografii apod. Vyhledávání v této podobě také zahrnuje jak vlastní *sse-illativy*, tak zkrácené *illativy* slov zakončených na *-s/-ne* (některá slova se vyskytla i v obou formách, např. *järgmisse* ~ *järgmisesse*). Z vyhledávání byly vyřazeny plurálové illativní formy. Asi 52% z těchto kmenů/základů pak má jediný výskyt *sse-illativní* formy, asi 74% pouze 1–3 výskyty. To neznamená, že by neexistovaly frekventované *sse-illativy*. Kvůli možnosti srovnání s předchozími skupinami vyhledáme v *Tasakaalus korpus* některé pomocí hledání v Intercorpu vytipované lexémy (viz tabulka 17). U výsledků hledání v Intercorpu je třeba mít také na paměti, že dva použité subkorpora jsou žánrově specifické.

Tabulka 17: Frekvence vybraných illativů s koncovkou -sse

	Počet výskytů sse-illativu	Počet ustálených spojení slovesa se sse-illativem
<i>arve</i> „účet, faktura, ohled, zřetel“	948	5
<i>amet</i> „povolání“	452	3
<i>kohus</i> „soud“	361	2
<i>sama</i> „stejný“	280	1
<i>sadam</i> „přístav“	152	
<i>aasta</i> „rok“	81	
<i>mitu</i> „několikerý“	64	
<i>areng</i> „vývoj“	47	
<i>vaba</i> „volný, svobodný“	27	
<i>teema</i> „téma, námět“	25	
<i>leping</i> „smlouva“	15	

Jedná se o slova domácí slovní zásoby (nebo zdomácnělé přejímky), které tvoří pouze illativ s koncovkou *-sse*. Adjektiva *sama* a *vaba* patří k deklinačnímu typu, u nějž se vyskytuje geminační illativ, tato dvě slova jej však neužívají. Všechna ostatní slova patří k těm deklinačním typům, které znají pouze sse-illativ. U prvních čtyř slov k frekvenci výskytu přispívá participace v ustálených spojeních: např. *arvesse võtma* „vzít zřetel, s ohledem na“, *arvesse tulema* „přicházet v úvahu“, *ametisse astuma* „nastoupit do zaměstnání“, *ametisse võtma* „přijmout do zaměstnání“, *kohtusse kaebama* „podat stížnost k soudu“, *samasse ritta kuuluma* „patřit do stejné řady tj. být příkladem stejného druhu“. Zejména spojení *arvesse võtma* značně přispívá k frekvenci illativu *arvesse*, z celkových 948 výskytů se tento illativ objevuje ve stejné větě se slovesem *võtma* v 729 případech.

Přiřčení charakteristiky záložního vzoru (*default pattern*) estonskému sse-illativu, tak jak tento termín používá Bybee (2007: 175, 179, 189), tak nemusí být jednoznačně na místě. Součástí charakteristiky záložního vzoru by měla být nízká typová frekvence (počítající u jak mnoha různých lexémů/kmenů se v daném textu/korpusu vzor objevuje), která zůstává nízká i přes jeho obecnou aplikovatelnost. Např. německý *s*-plurál může sloužit při adaptaci přejatých slov jako přechodné řešení, tento plurálový vzor pak průběžně ztrácí lexémy ve prospěch jiných vzorů. Typová frekvence estonského sse-illativu se pak nejeví jako nízká. Podle Hasselblatta (2000: 800–801) byla ve vzorku 2000 vět typová frekvence sse-illativu (dlouhého illativu) 46,9% (Hasselblatt řadí zkrácené illativy slov zakončených na *-s/-ne* ke krátkému illativu). Kaalep (2009: 414–415) také udává vzájemný poměr typové frekvence dlouhého a krátkého illativu v korpusu o 513 500 slovech, u dlouhého illativu je to 43,6%. Estonský sse-illativ pak nelze považovat za marginální vzor,

který by se vyskytoval pouze u netypických neadaptovaných kmenů. Vyskytuje se (jako jediná možnost) také u řady deklinačních typů se slovy domácí slovní zásoby. Jeho užití, tak jak jsme pozorovali, není vyloučeno tehdy, kdy je sama illativní forma frekventovaná a zároveň se jedná o neproblematické slovo domácí slovní zásoby. Zároveň se u přejímek, které spadají do typu „seminar“, objevuje bezkoncovkový illativ, takže ne všechna přejatá slova nutně mají sse-illativ. Ať už chceme nebo nechceme pro estonský sse-illativ použít charakteristiku „záložní vzor“, výše uvedené příklady se zdají potvrzovat to, že sse-illativ je význačný jako schéma, lze ho jednoduše použít u slov s neadaptovanou nebo kolísavou morfologií (nových přejímek) i u slov, která žádnou morfologii nemají (zkratk, zkratkových slov). Lze ho užít všude tam, kde předchází konvence, tj. kontext předchozího užívání nevyžaduje nějakou jinou formu. Ve zvoleném teoretickém přístupu není vyloučena možnost, že některé jednotlivé příklady schématu sse-illativu budou také význačné samy o sobě, tak je tomu zjevně u forem jako např. *arvesse* nebo *kohtusse*. Charakteristika „záložní vzor“ by se pak (ve volnějším užití tohoto termínu) hodila pro popis distribuce geminačního illativu, kde sse-illativ může být použit, pokud geminační illativ není ustálený, nebo jako paralelní forma.

7.7.6 Závěry k vyhledávání v korpusech

S ohledem na výsledky získané s pomocí korpusu by se dalo tvrdit, že se očekávání více méně potvrdila, i když ne vždy (např. v tom, že hV-illativ může mít jak vysoký, tak i nízký počet výskytů). Vyhledávání přineslo i některá užitečná zjištění, např. v tom, že odlišení rolí (odlišení užití) tzv. dlouhého a krátkého illativu existuje, ale týká se jednotlivých ojedinelých slov, zejména dvojice *maha* vs. *maasse*, jistý náznak rozlišení jsme pozorovali i u dvojice, *külla* ~ *külasse*. Odlišení významu konstatuje Viitso (2007a: 41) také u tázacího adverbia *kuhu* „kam“ v opozici k *millesse* „do čeho“, i to je zjevně omezeno na tyto konkrétní formy. Na jistou míru volné variace by pak výsledky ukazovaly u geminačního illativu, naopak se neobjevila u bezkoncovkového illativu. Zdá se, že v tomto směru je lépe výsledky interpretovat s ohledem na jednotlivá slova nebo menší skupiny slov, spíše než se pokoušet o dalekosáhlejší zobecnění. Dalo by se také soudit, že to ostatně byla snaha o zobecnění, která vedla k chybné hypotéze dvou pádů, illativu a aditivu.

Hledání v korpusu také přineslo další užitečnou perspektivu, a to participaci illativních tvarů ve více či méně ustálených spojeních se slovesy (spojeních různého druhu, od kolokací po idiomy). Jednak je tu zjevně možnost ovlivnění frekvence výskytu illativních tvarů. V souladu se zvoleným přístupem pak mohou taková více či méně ustálená spojení představovat ve větší či menší míře zřetelné jednotky jazyka. Se statusem jednotky je slučitelné to, že se jedná o syntagmaticky složité spojení. Také se předpokládá možnost, že všechny části jednotky nejsou ve stejné míře spe-

cifické, některé mohou být i schematické. Langacker rozebírá např. diskontinuitní výrazy jako *either...or...*, *loose ...'s cool*, *-ful-ly*, které můžeme zaznamenat také jako [*either* CONJUNCT *or* CONJUNCT], [*lose* PRONOUN *'s cool*], [*STEM-ful-ly*], kdy velkými písmeny zapsané součásti jsou schematictější než zbylé části daného výrazu (srov. Langacker 1987: 313–314). Podobně můžeme uvažovat i u některých spojení s illativem, např. *tõlkima ... keelde*, kde za ... je třeba dosadit určení, o jaký jazyk se jedná (*eesti, tšehhi, saksa, ...*), bez toho by spojení nedávalo smysl. Viceslovné jednotky můžeme předpokládat v případě sloves, která tzv. vyžadují doplnění illativem, např. [*suhtuma* ILL] „zaujmout postoj k“, [*investeerima* ILL] „investovat do“, [*puutuma* ILL] „týkat se (čeho)“ apod. Dále můžeme předpokládat jednotky, jejichž součástí je illativ konkrétního lexému. Některé nalezené případy pak svědčí o tom, že illativní forma může být specifikována do zcela konkrétní podoby, např. se používá spojení [*meelde tuletama*] („připomenout“), ne však **meelesse tuletama* (zřejmě není zcela nepředstavitelné takové spojení použít, nemá ale status jednotky, a vzhledem k tomu, že status jednotky má *meelde tuletama*, jeho užití by bylo proti očekáváním a působí tak nepřirozeně, jde o podobný poměr jako např. u forem *pähe ~ ?peasse*, srov. kapitola 7.6). Narazili jsme i na případy, kdy spojení existuje jako ustálené bez ohledu na to, jakou illativní formu použijeme: *abiellu ~ abielusse astuma* („vstoupit do manželství“). V takovém případě bychom mohli jednotku označit jako [*astuma abielu*]_{ILL}. Častěji se ovšem vyskytla spojení s určitou illativní formou, u nichž pak možné různé formy illativu nejsou zaměnitelné (podobně jako u *meelde tuletama*). Ve všech uvedených spojeních je pak sloveso uvedeno ve tvaru ma-infinitivu, což je také druh schematizace, v konkrétních případech se sloveso vyskytne ve všech možných podobách finitních i infinitivních (včetně ma-infinitivu). Zde se tak projevilo, že nejen při rozboru sémantického pólu může být potřebný ohled na širší kontext než jen kontext zahrnující jmenný kmen, s nímž je illativní morfém spojen.

Kadri Muischnek (2006b: 62–67) uvádí, že krátký illativ se v ustálených spojeních se slovesy vyskytuje více než dlouhý (sse-illativ), v četnosti takových spojení se mezi pády krátký illativ umístil na třetím místě, dlouhý illativ na osmém. Na základě porovnání výskytu jednotlivých pádů v těchto spojeních a četnosti výskytů v korpusu konstatuje, že vyšší frekvenci výskytu krátkého illativu a translativu je možné přičítat právě ustáleným spojeníům se slovesy. Nejčastěji se v krátkém illativu v těchto spojeních vyskytují slova *pea* „hlava“, *käsi* „ruka“, *kael* „krk“, *silm* „oko“. Uvádí také příklady, kdy lze ve stejném spojení použít krátký i dlouhý illativ, např. *tasku ~ taskusse pistma* „strčit do kapsy“, *rooste ~ roostesse minema* „zrezivět“. Obvyklejší ale je, že forma illativu je dána, u většiny sledovaných slov se však dlouhý illativ nevyskytuje ani mimo ustálená spojení. U slova *mälu*, které v jiných textových výskytech mívá jak krátký, tak i dlouhý illativ, se ve spojení jako *mällu suruma* „vtisknout (se) do paměti“, *mällu jääma* „zůstat v paměti“, vyskytne jen krátký illativ.

Ve výsledcích hledání v korpusu si také můžeme povšimnout, že sice existuje předpoklad, že illativ je jako pádová forma obecně aplikovatelný na jakýkoli jmenný

kmen, existuje však mnoho lexémů, u nichž nebyla žádná illativní forma v daném korpusu nalezena. U těch zbývajících pak existují velké rozdíly v tom, jak často se jejich illativní forma vyskytla. Na frekvenci přitom zdaleka nemůže mít vliv pouze participace v ustálených spojeních, dalším možným faktorem je význam jména a jeho snadná kombinovatelnost s významem illativu, jinými slovy použitelnost výsledného spojení jmenného kmene a illativu. To lze dobře pozorovat např. u jmen typu „seminar“, u nichž se nevyskytlo žádné ustálené spojení, a u většiny slov tohoto typu nebyla nalezena vůbec žádná illativní forma. U těch, u nichž se vyskytla, to lze přičítat jejich významu (odkazují na třírozměrný prostor, stav, celek sestávající z částí apod.).

Estonská gramatika dělí lexémy do deklinačních typů podle fonologické struktury (přesněji fonologicko-derivační struktury), významová stránka se přitom neprojevuje (maximálně zprostředkovaně u derivátů, které díky stejnému derivačnímu sufixu budou velmi pravděpodobně patřit ke stejnému deklinačnímu typu, ne však nutně, srov. např. deriváty s příponou *-ik*, jejichž skloňování závisí na tom, zda přípona je/není přízvučná). Zároveň se u některých vzorů pro tvoření illativu předpokládá návaznost na deklinační typ. U de-illativu i deklinačního typu „seminar“ jsme konstatovali, že taková návaznost opravdu existuje. Nejeví se tak vhodné uvažovat o přímé návaznosti frekvence a výběru konkrétního illativního vzoru bez zohlednění dalších faktorů. Můžeme sice vyslovit opatrný předpoklad, že u slov s nízkou frekvencí illativní formy to bude častěji sse-illativ než některá z dalších illativních forem, opět by ale nebylo moudré zkoušet úvahy v tomto směru příliš generalizovat. V námi zkoumaném vzorku se vyskytly i jiné illativní formy s malými počty výskytů. V souvislosti s těmito úvahami se také jeví jako zajímavý rozdíl v pojetí produktivity deklinačních a derivačních procesů, kde se spíše ve druhém případě bere ohled na životaschopnost výsledku daného procesu z hlediska jeho významu a užití. Do určité míry lze takovou úvahu považovat za smysluplnou i v rámci deklinační morfologie – vytvoření a frekvence illativní formy závisí na tom, jak přirozené a potřebné je spojení daného jména a illativu. Illativ se nicméně dá pokládat za široce aplikovatelnou kategorii (na jmenné kmeny), svědčí o tom např. možnost použití sse-illativu u velmi netypických kmenů (zkratk, vlastních jmen cizího původu apod.). Jde o použití illativní kategorie tam, kde dosud použita nebyla, a nemohla se tak vytvořit žádná očekávání, jaká by illativní forma měla být. Pak lze také předpokládat, že podobně lze tuto kategorii užít i u dalších jmen, pokud by k tomu vznikla příležitost.

Můžeme si zde možná dovolit další spekulaci o tom, co mohlo přispět k předpokládanému sémantickému rozlišení užití tzv. dlouhého a krátkého illativu, kdy se použití dlouhého považovalo za pravděpodobnější se slovesy abstraktnějšího významu s illativní rekcí (např. *suhutama* „zaujmout postoj“, *puutuma* „týkat se“), kdežto použití krátkého illativu spíše se slovesy konkrétnějšího významu, tj. se slovesy pohybu v prostoru (*minema* „jít, jet“, *tulla* „přijít, přijet, vejít“). V případě spojení se slovesy tzv. abstraktnějšího významu jako je *suhutama* nebo *puutuma* lze

s větší pravděpodobností očekávat novost takového spojení (zaujmout postoj lze celkem k čemukoli, může to být životná osoba, abstraktum, vlastní jméno,..., podobně se nějaká věc může týkat celkem čehokoli). Na druhou stranu slovesa pohybu bychom často našli ve spojení s illativem, jako je *tuppa tulema* „vejít dovnitř, do místnosti“, *poodi minema* „jít do obchodu“ apod. Můžeme si myslet, že okruh jmen, která se vyskytnou v illativu se slovesy pohybu, bude omezenější. Zároveň jsou tato spojení frekventovaná. Jméno, s nímž se pojí illativ ve větě se slovesy, jako je *puutuma* nebo *suhutama*, pak nemusí mít žádnou ustálenou illativní formu. Je potřeba zdůraznit, že se pak jedná spíše o tendenci s nepřilíš dalekými dosahy. V prohledávaném vzorku lze nalézt mnoho příkladů, kde je tzv. krátká i dlouhá forma illativu téhož slova užitá ve stejném kontextu. Můžeme zde také připomenout tvrzení EKK (2007: 247), že krátký illativ se pravděpodobněji užije od těch jmen, jejichž lexikální význam je dobře kombinovatelný s illativem (u výrazů vyjadřujících směr nebo cíl je pak často krátký illativ jediný možný), a také vyjádření EKG (1995: 56), že užívání krátkého illativu závisí na lexikálním významu jmenného kmene a frekvenci illativní formy.

7.7.7 Použití illativu u vlastních místních jmen

Krátce se můžeme ještě zastavit u illativních forem od místních jmen. Jedná se o použití illativu u vlastních jmen, kde se může jednat a často jedná o ustálenou formu. Tam, kde ustálená forma neexistuje, použil by se s největší pravděpodobností sse-illativ (např. *Prahasse*, *Brnosse* apod.), tak jak jsme to viděli u příkladů z korpusů *Acquis* a *Europarl*. U častěji používaných místních názvů (států, měst) se však vyskytují i jiné illativní formy. Dala by se tak sestavit pomyslná mapa míst, která jsou nebo byla z pohledu estonských mluvčích relevantní natolik, že mají ustálenou illativní formu (kromě toho má zásadní vliv fonologická struktura daného názvu). Ustálené illativní formy se samozřejmě vyskytují u estonských místních názvů, zde bychom však, pokud bychom se zabývali i názvy menších sídel a preferencemi místních obyvatel, případně mohli získat spíše určité povědomí o preferencích illativní formy s ohledem na estonské dialekty. Omezíme tak svůj zájem pouze na větší estonská města.

de-illativ se používá u města *Kuresaare* : *Kuresaarde*, jehož název je složen z dvou částí: *kurg* „jeřáb“ a *saar* „ostrov“, obecné jméno *saar* také tvoří de-illativ. Geminační illativ se vyskytuje např. u jmen měst *Haapsalu* : *Haapsallu* a *Rakvere* : *Rakverre*. První z nich lze opět považovat za složeninu, kde je druhým komponentem *salu* „houština, hustý lesík“ (illativ od slova *salu* bychom v korpusu nenašli, jedná se zřejmě o příliš specifický výraz). Za složeninu pak nelze považovat *Rakvere*, i když, jak už bylo zmíněno, vlastní jména s druhým komponentem *-vere* (která jsou poměrně frekventovaná) tvoří geminační illativ (srov. Peebo 1997: 49).

Geminační illativ je také `Lätti „do Lotyšska“ od nominativu *Läti*. Bezkoncovkový illativ bychom pak našli u většího počtu vlastních jmen. Jedná se o státy, srov. např. `Eesti_{ILL}, `Soome_{ILL}, `Rootsi_{ILL}, `Taani_{ILL}, *Leedu*_{NOM} : `Leetu_{ILL}, `Norra_{ILL}, `Poola_{ILL}, `Tšehhi_{ILL}, ..., zde mohlo pravděpodobně dojít k rozšíření daného vzoru na jména s vhodnou fonologickou strukturou, vedle těchto illativů se používají i sse-illativy. Z estonských měst bychom bezkoncovkový illativ mohli užít např. v těchto případech: *Tallinn* : *Tal`linna* (s historickým druhým komponentem *linn* „město“, kde se od obecného slova *linn* užívá bezkoncovkový illativ), `Tartu, `Elva. Z dalších názvů měst pak např. *Budapest* : *Buda`pesti*, *Minsk* : `Minski, *New York* : *New`Yorki*, *Viin* : `Viini, *Berlín* : *Ber`lini*, *Pariis* : *Pa`riisi*, *Washington* : *Washing`toni*, v korpusu *Europarl* jsme narazili také na illativ *Jerusa`lemma* od nominativu *Jerusa`lemm*. Nepravidelnou formu illativu pak mají dvě geograficky i historicko-kulturně blízká města: *Riia* : `Riiga a *Turu* : `Turgu.

7.8 Možnosti využití finských illativních tvarů

7.8.1 Schematický kmen a komplementární distribuce

Na rozdíl od estonštiny se ve finštině nejeví tak výrazné rozdíly ve význačnosti jednotlivých vzorů nebo illativních forem (např. není pozorovatelný rozdíl jako ten mezi hV-illativem a sse-illativem v estonštině). To neznamená, že by některé jednotlivé formy nemohly být význačné, např. při velké frekvenci užití nebo specifickém postavení vzhledem k jejich významu (dříve jsme význačnost předpokládali např. u illativu *kotiin* „domů“, jedná se přitom o morfologicky pravidelný tvar a příklad illativu s koncovkou *-Vn*). V podobné míře význačné by pak mohly být tři tradičně rozeznávané vzory pro tvoření illativu singuláru: [KMEN+*Vn*], [KMEN+*hVn*], [KMEN+*seen*], a tři vzory pro tvoření illativu plurálu: [KMENpl+*in*], [KMENpl+*hin*], [KMENpl+*siin*] (případně [KMENi_{in}], [KMENi_{hin}], [KMENi_{siin}]). V případě vzorů s koncovkami *-Vn* a *-hVn* považujeme za význačné spíše tato částečně abstrahovaná schémata než jejich jednotlivé příklady (s koncovkami *-an*, *-än*, *-in*, *-en*, *-un*, *-yn*, *-on*, *-ön*, podobně u *-hVn*). Na podporu této koncepce lze uvést, že jednotlivých variant je mnoho a navzájem jsou si příliš blízké na to, aby samy o sobě udržely svou individuální význačnost. Abstrahování těchto dvou schémat z jednotlivých příkladů je neproblematické, navíc se abstrakce stejného druhu vyskytuje v kategorii illativu hned dvakrát (a kromě toho i jinde ve finské morfologii). Není pak nutné se příliš zabývat tím, zda můžeme dát takto do jedné skupiny plně (*-seen*) a jen částečně (*-Vn*, *-hVn*) specifikované koncovky. Např. Karlsson (1982: 32–33) řeší tento problém zavedením pojmu kvazimorfém (pro *-hVn* a *-Vn*), který je přechodnou abstrakcí mezi abstraktním morfémem a specifickými alomorfy. Langacker předpokládá možnost jen částečné schematizace/elaborace, je to otázka míry, proto zde není postavení

daných vzorů třeba nějak speciálně označovat. Těžko bychom pak mohli považovat za význačné schéma, které by zahrnovalo fonologickou stavbu všech illativních koncovek, takové schéma je příliš abstraktní (srov. kapitola 6.4).

Ve finštině je jednoznačná distribuce koncovky *-Vn* oproti *-hVn* a *-seen*, a *-in* oproti *-hin* a *-siin*. Prvně jmenované varianty se vyskytují u kmenů zakončených na krátký vokál, u takovýchto kmenů se druhé dvě nevyskytují (výjimkou může být zájmenná deklinace, srov. *johon*, *mihin*). Jedná se potom o komplementární distribuci oproti tzv. volné variaci, o které můžeme (do jisté míry) uvažovat mezi variantami *-hVn* a *-seen*, *-hin* a *-siin* (přinejmenším u některých typů kmenů, v některých případech mají i tyto koncovky rozdělena pole působnosti). Domníváme se, že nebudeme potřebovat pojem komplementární distribuce a že to samé lze popsat s pojmy zde už zavedenými: koncovka *-Vn* je ze dvojice kmen + koncovka závislou strukturou a předpokládá jako součást své charakteristiky jmenný kmen, tento kmen lze (ve fonologickém ohledu) dále specifikovat jako zakončený na krátký vokál (srov. např. *kaikke-en*, *sana-an*⁶⁰). Podobně koncovka illativu plurálu *-in* předpokládá schematický plurálový kmen, ale specificky jen takový, který je zakončen na krátké *-i-* (srov. *kovi-in*, *sinisi-in*⁶¹). Distribuce těchto koncovek je tak součástí jejich charakteristiky po fonologické stránce, vyplývá z ní. Takové řešení umožňuje pohled, v němž se nesoustředíme jen na koncovku, ale zahrnujeme do fonologické charakteristiky illativních forem i schematický kmen.

7.8.2 Použití koncovek *-hVn* a *-seen* v illativu singuláru

U dvojic *-hVn* a *-seen*, *-hin* a *-siin* pak možnost tzv. volné variace vyplývá z toho, že obě varianty ze dvojice předpokládají (z fonologického hlediska) podobný schematický kmen. Koncovky illativu singuláru *-hVn* a *-seen* shodně předpokládají kmen zakončený na nekrátký vokál, liší se ale v tom, zda jím má být diftong, nebo dlouhý vokál (*-seen* se pojí jen ke kmenům zakončeným na dlouhý vokál), i ve vztahu k přízvučnosti/nepřízvučnosti předchozí slabiky. Koncovka *-hVn* typicky předpokládá před sebou přízvučnou slabiku, koncovka *-seen* nepřízvučnou. Možnosti volné variace mezi nimi jsou s ohledem na to poměrně omezené. Zmínili jsme se už dříve o případech, kdy lze použít v illativu singuláru koncovku *-hVn*, a které lze vidět jako řetězec rozšíření od typického užití k těm méně typickým. Za typické lze považovat užití u domácích jednoslabičných kmenů, tj. po hlavním přízvuku (*maahan*, *yöhön*). Nepříliš zjevným nebo výrazným rozšířením je pak užití u složených slov (*kotimaahan*, *keskiyöhön*), kde ale koncovka nutně následuje po vedlejším přízvuku. Podobně následuje po vedlejším přízvuku u tříslabičných slov cizího původu, jejichž strukturu lze vnímat

60 Od *kaikki* „všechno, všichni“, *sana* „slovo“.

61 Od *kova* „tvrdý“, *sininen* „modrý“.

jako složenou (*maanantaihin, tiistaihin, ...*), i tam, kde je jednoznačně nesložená (*samuraihin, timoteihin, rokokoohon*). Lze se setkat i s užitím koncovky u slov cizího původu i po nepřízvučné slabice (*suklaahan*), tady by ale měla přinejmenším v současné standardní finštině jednoznačně převažovat koncovka *-seen*⁶². U cizích nesložených slov zakončených na dlouhý vokál se používá paralelně také koncovka *-seen* (srov. např. *ateljeehen ~ ateljeeseen*), u cizích nesložených slov zakončených na diftong (*samurai, timotei*) je *-hVn* jedinou variantou. Koncovka illativu singuláru *-seen* se pak může objevit pouze po dlouhém vokálu, nikoli však u jednoslabičných kmenů. Existuje mnoho takových kmenů domácí slovní zásoby, jedná se zejména o deriváty s příponou *-e*⁶³ (*lause* „věta“, ill. sg. *lauseeseen, viipale* „plátek“, ill. sg. *viipaleeseen*), méně často se setkáme s deriváty s příponou *-UU* (*paluu* „návrát“, ill. sg. *paluuseen, vastuu* „odpovědnost“, ill. sg. *vastuuseen*). Koncovka *-seen* se také vyskytuje u místních jmen (víceméně) domácích (*Esposseen, Korpposseen, Hyvinkääseen*) i cizích (*Lontoosseen*). (Opět bychom mohli uvažovat podobně jako v estonštině o míře relevantnosti místa pro mluvčí daného jazyka a podle toho vysvětlit, proč se používá *Lontoosseen*, ale na druhou stranu *Bordeaux'hon*.)

Jedinou oblastí, kde se mohou uplatnit obě koncovky, jsou víceslabičná slova cizího původu zakončená na dlouhý vokál (*ateljee, kabaree, klisee, trikoo*). Předpokládá se, že čím lépe je slovo do finštiny adaptováno (čím méně je pocitováno jako přejímka), tím spíše se užije v illativu koncovka *-seen* (ISK: § 93). Illativ slov cizího původu zakončených na dlouhý vokál tak může být motivován ze dvou směrů: buď ve smyslu výše zmíněné možnosti rozšíření působnosti koncovky *-hVn* (kde příklad poskytují víceslabičné kmeny cizího původu zakončené na diftong), nebo příkladem finských nebo do finštiny adaptovaných slov zakončených na dlouhý vokál (nebo majících vokalický kmen zakončený na dlouhý vokál), které tvoří illativ s koncovkou *-seen* (jedná se zejména o deriváty). To by bylo v souladu s výše zmíněnou korelací s mírou adaptace přejatého slova.

Slov, která mohou tvořit illativ singuláru dvěma způsoby, není mnoho. Navíc není mnoho těch, která by se vyskytovala v illativu, nebo dokonce měla frekventovanou illativní formu. Výskyt illativních forem opět zkusíme ověřit s pomocí korpusu. Použijeme korpusy dostupné v *Kielipankki*, jedná se o soubor textů pochá-

62 Historicky ostatně koncovka *-hVn* měla mnohem širší pole působnosti, doklady jsou velmi dobře patrné v dialektech i v některých stylově příznakových formách. V pozici po nepřízvučné slabice byla koncovka *-hVn* nahrazena koncovkou *-Vn* (respektive koncovka *-Vn* vznikla vypuštěním *-h-* v dané pozici).

63 *x* v horním indexu označuje tzv. *jäänöslopuke*, v historické perspektivě pozůstatek po odpadlém konsonantu. Tento se může projevit zdvojením následujícího konsonantu při tzv. hraniční geminaci (viz s. 26). Daný deklinační typ pak obsahuje kromě historických kmenů zejména velmi mnoho deverbálních derivátů, deverbální sufix se tradičně označuje jako *-e*. Existují spory o to, zda ráz pojímat jako segmentální foném (srov. kapitola 3). U tohoto deklinačního typu je důsledkem rázu výskyt gemináty v partitivu (*lausetta, huonetta*), jinak se může ráz projevit pouze tehdy, kdy po tvaru nominativu singuláru (*lause, huone*) následuje další slovo, a to tzv. hraniční geminací.

zejících převážně z denního tisku z let 1991–2000⁶⁴. Slova byla nejdříve vytipována s pomocí retrográdního slovníku (Tuomi 1980). Jen u malé části z nich ale byly nalezeny nějaké illativní tvary:

Tabulka 18: Illativ singuláru přejatých slov zakončených na dlouhý vokál

	-seen	-hVn
<i>miljöö</i> „prostředí“	168	
<i>suklaa</i> „čokoláda“	33	1
<i>ateljee</i> „ateliér“	14	36
<i>klisee</i> „klišé“	10	
<i>essee</i> „esej“	9	
<i>poppoo</i> „skupina (lidí)“	8	
<i>filee</i> „filé, filet“	7	
<i>tienoo</i> „okolí, oblast“	7	
<i>palttoo</i> „dlouhý plášť, svrchník“	6	
<i>turnee</i> „turné“	4	
<i>trikoo</i> „trikotýn, trikot“	4	
<i>jamboree</i> „mezinárodní skautský tábor“	4	
<i>kabaree</i> „kabaret“	2	7
<i>frotee</i> „froté“	2	
<i>tiippii</i> „típi“		2
<i>toffee</i> „karamel“	1	

Počty výskytů jsou většinou malé, což se dá u nepřiliš adaptovaných přejatých slov očekávat. Varianta *-hVn* se vyskytla i tam, kde následuje druhou, tj. nepřízvučnou slabiku, ale jen třikrát: u netypického a nepřiliš frekventovaného slova *tiippii*, jediný tvar *suklaahan* působí spíš jako náhodná odchylka od obvyklého *suklaaseen* (byť systematicky možná). Za odchylku (*lipsahdus*) považuje formy jako *suklaahan* nebo *tienoohon* Terho Itkonen (1959: 387). Jedná se o případy, kdy se koncovka *-hVn* použije u dobře adaptovaného slova (nebo u domácího slova, Itkonen zmiňuje *keruuhun*, *Hyvinkäähän*, i illativ od vlastního jména *Kustaahan*). Způsobit to podle něj může asociace s jednoslabičnými kmeny (*maahan*, *puuhun*, ...). O ná-

64 <http://www.csc.fi/tutkimus/alat/kielitiede>

Hledali jsme pomocí morfologického označení (illativu a případně illativu a plurálu), které zahrne i illativní formy s posesivním sufixem a případnou sufixální partikulí (*-kin*, *-kaan*, ...). V případě finského illativu není dost dobře možné vyhledávání pomocí pouhé formy (jednak by se muselo vyhledávat postupně pro všechny možné kombinace posesivních sufixů a sufixálních partikulí, jednak by u všech forem docházelo k interferenci s nechtěnými jinými formami, kterou nelze jednoduše odfiltrovat). Potřebujeme tak morfologicky anotovaný korpus. I v případě tohoto hledání jsme výsledky prohledávali i ručně, nechtěné výsledky se však objevily zřídka.

hodnou odchylku se naopak nejedná u slov málo adaptovaných (Itkonen zmiňuje *revvy*, z našeho seznamu by se sem hodilo *ateljee*, *kabaree* a *tiipii*), u nichž je obecně znatelné přizpůsobení deklinace jednoslabičným kmenům (srov. Itkonen 1959: 382). U *kabaree* i *ateljee* pak koncovka následuje po třetí slabice, tj. po slabice pod vedlejším přízvukem. Z hlediska fonologické stavby by do zkoumané skupiny slov patřila i adjektiva *vapaa* „svobodný“ a *harmaa* „šedý“, která ale jednoznačně užívají pouze koncovku *-seen* (u *vapaa* je v korpusu 633 výskytů, u *harmaa* 232 výskytů). Historicky jsou to přejímky, ale velmi dobře adaptované (*vapaa* je starou slovan-skou, *harmaa* baltskou výpůjčkou).

7.8.3 Výskyt koncevek *-siin* a *-hin* v illativu plurálu

U dvojice koncevek *-hin* a *-siin* se předpokládají širší možnosti pro jejich volnou variaci, protože obě shodně předpokládají plurálový kmen zakončený na diftong nebo dlouhý vokál. Ve skutečnosti si však tyto koncovky konkurují jen u části takovýchto kmenů. Existují deklinační typy, u nichž se objevuje pouze koncovka *-hin* (např. *lasi* : *laseihin*, *omena* : *omenoihin*, *katu* : *katuihin*⁶⁵). Výběr koncovky je tak zřejmě nejjednodušší spojit s deklinačními typy. Variace *-siin* ~ *-hin* se z historických důvodů typicky objevuje u tzv. kontrahovaných kmenů (lépe řečeno tam, kde historicky došlo ke kontrakci). Týká se tak kmenů, jejichž vokalický kmen končí na dlouhý vokál ve slabice, která není pod hlavním přízvukem (*vapaa*, *vene* : *venee-*, *sairas* : *sairaa-*) nebo končících na dva krátké vokály (*tärkeä*, *kevyt* : *kevye*⁶⁶). U tří dříve zmíněných deklinačních typů (*lasi*, *katu*, *omena*) vzniká diftong na konci plurálového kmene při připojení plurálového *-i* (*lasei-*, *katui-*, *omenoi-*), v singuláru nemají kmen zakončený na dlouhý vokál. Ve finské literatuře se pak můžeme setkat s rozlišením diftongů na konci plurálového kmene podle toho, jak historicky vznikly, na tzv. kontrahované diftongy (*supistumadiftongit*, vznikly při vypadnutí konsonantu mezi vokály) a ty obvyklé (vzniklé připojením plurálového *-i* ke kmeni končícímu na krátký vokál) (srov. Laaksonen – Lieko 1988: 31–34). Terho Itkonen (1959: 385) tvrdí, že postavení tzv. *supistumadiftongit* ve jmenné deklinaci je nesporné přesto, že se z fonetického ani fonologického hlediska nijak neliší od jiných diftongů. Argumentuje odlišnou deklinací v plurálu tam, kde je obvyklý diftong (*haavi* „podběrák“ : *haavien*_{GENpl} : *haaveja*_{PARTpl} : *haaveihin*_{ILLpl}), a tam, kde je *supistumadiftongi* (*haave* „sen, tužba“ : *haaveiden*_{GENpl} : *haaveita*_{PARTpl} : *haaveisiin*_{ILLpl} ~ ?*haaveihin*_{ILLpl}). Historicky snad lze pozorovat příčiny vzniku odlišných paradigmat, ale dávat rozdíl za vinu diftongům, které se foneticky ani fonologicky neliší, se nezdá správné. Navrhujeme tak odkázat (jednoduše) na deklinační typ (další

65 Od *lasi* „sklo, sklenice“, *omena* „jablko“, *katu* „ulice“.

66 Od *vapaa* „volný, svobodný“, *vene* „člun“, *sairas* „nemocný“, *tärkeä* „důležitý“, *kevyt* „lehký“.

tvary deklinačního paradigmatu téhož slova, srov. dále kapitulu 8). Itkonen také říká, že se před *supistumadiftongi* nemění stupeň kmene (před obvyklým diftongem ano), i tady se jedná o okolnost historického vývoje, i toto lze ale vztáhnout k deklinačnímu typu. Deklinační typy, k nimž patří kontrahované kmeny, mají tzv. obrácené střídání stupňů, u něhož je vokalický kmen vždy v silném stupni, konsonantní vždy v slabém (na rozdíl od tzv. přímého střídání stupňů, kde je vokalický kmen buď v silném, nebo slabém stupni).

V případě variace *-siin* ~ *-hin* se také často uvažuje o ovlivnění výběru varianty tvarem illativu singuláru (srov. kapitola 6.1.2). Úvaha je tak založena na odkazu k jiným formám paradigmatu. Tématu deklinačních typů se budeme věnovat dále. Zde se zaměříme na ty deklinační typy, v nichž podle už zmíněných autorů a zdrojů ke kolísání může docházet. Teoreticky se předpokládá, že tam, kde se v illativu plurálu používá koncovka *-siin*, může se použít i *-hin*, i když druhá varianta je méně častá. Karlsson (1982: 292–293) uvádí, že koncovka *-hin* je v mnoha těchto případech pouze teoretickou variantou. Zkusíme ověřit výskyt takovýchto illativních forem s pomocí korpusu stejným způsobem jako u předešlé skupiny slov. Slova si rozdělíme podle deklinačních typů („huone“, „sairas“, „tärkeä“, „kevyt“), jednou skupinou pak budou více či méně přizpůsobená přejatá slova zakončená na dlouhý vokál (*klisee*, *revvy*). Slova jsme nejdříve vytypovali s pomocí retrográdního slovníku, v početných deklinačních typech („huone“, „tärkeä“, „sairas“) uvádíme jen ty s nalezenými vyššími počty výskytů, u deklinačních typů s málo lexémy („kevyt“, přejatá slova zakončená na dlouhý vokál) uvádíme všechny nalezené illativy. Obě možnosti tvoření illativu plurálu se předpokládají ještě u dalších deklinačních typů (např. *Käänteinen sanakirja* je předpokládá u typů *uros*, *ori*, *kiiru*), jde však většinou o jinam nezařaditelná slova, často archaickou a už nepoužívanou deklinaci. Obě možnosti tvoření illativu se předpokládají také u minulých aktivních participií, které mají skloňování analogické k typu „kevyt“. Zjištěné výsledky pak zkusíme porovnat s tendencemi, které ve svém článku zmiňuje Terho Itkonen (1959).

Tabulka 19: Illativ plurálu deklinačního typu „huone“

	<i>-siin</i>	<i>-hin</i>
<i>tuote</i> „výrobek“	805	
<i>suhde</i> „vztah“	645	
<i>kone</i> „stroj“	520	1
<i>huume</i> „droga“	491	2
<i>tunne</i> „pocit“	475	2 ⁶⁷
<i>virhe</i> „chyba“	475	

67 Jednalo se o dva výskyty s posesivním sufixem 3. osoby (*tunteihinsa*), z nich jeden byl z textu, který buď byl archaický, nebo měl působit archaicky (vzhledem k zápisu *v* jako *w*). Výskyt této formy ill. pl. od slova *tunne* je poměrně překvapivý v tom, že je homonymní s ill. pl. slova *tunti* „hodina“.

Illativ jako distribuční kategorie

	<i>-siin</i>	<i>-hin</i>
<i>asenne</i> „postoj“	441	6
<i>puolue</i> „pol. strana“	425	
<i>puhe</i> „řeč“	358	
<i>eläke</i> „důchod“	322	
<i>toive</i> „přání“	233	
<i>joukkue</i> „mužstvo“	168	
<i>esine</i> „předmět“	127	
<i>kappale</i> „kus, oddíl“	110	4
<i>ennuste</i> „předpověď“	90	5
<i>ihme</i> „zázrak, div“	57	
<i>ihanne</i> „ideál“	55	
<i>kastike</i> „omáčka“	44	
<i>valhe</i> „lež“	35	
<i>sade</i> „déšť“	30	
<i>todiste</i> „důkaz“	24	1
<i>tiede</i> „věda“	21	
<i>lomake</i> „formulář“	16	
<i>vaihde</i> „přelom, změna“	11	
<i>nimike</i> „označení, název“	8	

U tohoto typu se tvary s koncovkou *-hin* u většiny slov nevyskytly a výskyty jsou obecně spíš sporadické. Jednoznačně převažuje koncovka *-siin*, ať jsou frekvence illativních tvarů vyšší či nižší.

Tabulka 20: Illativ plurálu deklinačního typu „sairas“

	<i>-siin</i>	<i>-hin</i>
<i>hammas</i> „zub“	342	
<i>vieras</i> „cizí, host“	339	
<i>asiakas</i> „zákazník“	270	2
<i>kallis</i> „drahý, cenný“	184	1
<i>asukas</i> „obyvatel“	172	3
<i>kaunis</i> „krásný“	97	
<i>rikas</i> „bohatý“	91	
<i>valmis</i> „hotový“	85	
<i>potilas</i> „pacient“	82	
<i>tehokas</i> „výkonný“	73	
<i>lammas</i> „ovce“	64	
<i>sotilas</i> „voják“	53	1

	- <i>siin</i>	- <i>hin</i>
<i>kangas</i> „látka, plátno“	40	
<i>sairas</i> „nemocný“	24	1
<i>lahjakas</i> „nadáný“	20	
<i>oppilas</i> „žák, student“	19	2
<i>rakas</i> „drahý, milý“	19	
<i>varas</i> „zloděj“	13	
<i>nisäkäs</i> „savec“	13	
<i>opas</i> „průvodce“	8	
<i>kuningas</i> „král“	7	

Situace je obdobná jako u předchozího typu, illativy s koncovkou *-hin* působí jako náhodné odchytky.

Tabulka 21: Illativ plurálu deklinačních typů „*tärkeä*“ a „*kevyt*“

	- <i>siin</i>	- <i>hin</i>		- <i>siin</i>	- <i>hin</i>
<i>usea</i> „mnohý, četný“	987	48	<i>lyhyt</i> „krátký“	192	9
<i>oikea</i> „správný, pravý“	571	3	<i>kevyt</i> „lehký“	23	3
<i>tärkeä</i> „důležitý“	435	1	<i>ohut</i> „tenký“	8	1
<i>nopea</i> „rychlý“	378		<i>olut</i> „pivo“	4	6
<i>vaikea</i> „obtížný, těžký“	277	2	<i>ainut</i> „jediný“	1	
<i>korkea</i> „vysoký“	251	2			
<i>pehmeä</i> „měkký“	70				
<i>selkeä</i> „jasný, zřetelný“	69				
<i>upea</i> „skvělý, super“	69				
<i>komea</i> „skvělý, nádherný“	53				
<i>rohkea</i> „odvážný“	52				
<i>pimeä</i> „temný, tmavý“	49				
<i>huikea</i> „ohromný“	45				
<i>vaalea</i> „světlý“	44				
<i>kipeä</i> „nemocný, bolavý“	36				
<i>kapea</i> „úzký“	34				
<i>karkea</i> „hrubý, drsný“	24				
<i>ruskea</i> „hnědý“	22				
<i>makea</i> „sladký“	19				
<i>pyöreä</i> „kulatý“	15				
<i>leveä</i> „široký“	14				

	- <i>siin</i>	- <i>hin</i>
<i>valkea</i> „bílý“	14	
<i>kiihkeä</i> „vášnivý, vzrušený“	9	1
<i>hirveä</i> „hrozný, strašný“	8	
<i>kauhea</i> „hrozný, strašný“	6	
<i>tiheä</i> „hustý“	5	1
<i>sitkeä</i> „tuhý“	5	
<i>haikea</i> „teskný“	4	
<i>kolea</i> „chladný, sychravý“	3	
<i>synkeä</i> „temný, ponurý“	3	1
<i>ylpeä</i> „pyšný“	2	
<i>töykeä</i> „nevrlý“	2	
<i>ilkeä</i> „zlomyslný“	2	

Jedná se o deklinační typy, u nichž neplatí předpoklad nebo pravidlo, že by se koncovka illativu plurálu *-siin* měla vyskytnout pouze tam, kde je v illativu singuláru *-seen*. U těchto dvou typů se v illativu singuláru užívá varianty *-Vn* (*tärkeään*, *kevyeen*). Itkonen zmiňuje (1959: 373), že toto pravidlo (illativ pl. s koncovkou *-siin* tam, kde je v illativu sg. *-seen*) se poprvé objevuje u Genetze (v učebnici *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi ynnä runous-oppi* z roku 1881), od něhož jej pak převzali další. Vedle jimi preferované varianty *-hin* se ale zřejmě vždy vyskytovala i varianta *-siin*, se kterou počítají také starší gramatiky před Genetzem. U deklinačního typu „*tärkeä*“ je situace opět obdobná jako u dvou předchozích, illativy s koncovkou *-hin* jsou jen sporadické, ovšem s výjimkou zájmena *usea*. U tohoto slova konstatuje Itkonen (1959: 378, 379) dokonce preferenci *-hin* nad *-siin* v materiálu z let 1958/59 i 1898/99, v druhém případě jde ale o velmi malý vzorek (celkem jen čtyři tvary). Jako obvyklejší vyšla varianta *useihin* také v testu preferencí rodilých mluvčích (Itkonen 1959: 381). U deklinačního typu „*kevyt*“ se zdá být situace méně jednoznačná, jedná se však o typ s možným kolísáním v singuláru (srov. s. 84), navíc reprezentovaný jen několika lexémy (z nichž jen některé se vyskytly v illativu plurálu). Celkově ale opět převažuje varianta *-siin*.

Poslední skupinou jsou pak přejatá slova zakončená na dlouhý vokál, u této skupiny jsme se už věnovali illativu singuláru.

Tabulka 22: Illativ plurálu přejatých slov zakončených na dlouhý vokál

	- <i>siin</i>	- <i>hin</i>
<i>talkoot</i> „bezplatná, dobrovolná práce, pomoc, brigáda“	442	7
<i>kliisee</i> „klišé“	32	1
<i>trikoo</i> „trikotýn, trikot“	9	2

	<i>-siin</i>	<i>-hin</i>
<i>essee</i> „esej“	4	
<i>filee</i> „filé, fileť“	4	1
<i>miljöo</i> „prostředí“	4	1
<i>revvy</i> „revue“	2	4
<i>suklaa</i> „čokoláda“	2	
<i>ateljee</i> „ateliér“		2
<i>jamboree</i> „mezinárodní skautský tábor“	1	
<i>kabaree</i> „kabaret“	1	2
<i>poppoo</i> „skupina (lidí)“	1	
<i>tienoo</i> „okolí, oblast“	1	

Kromě slov uvedených v tabulce můžeme zmínit zdomácnělé přejímky *vapaa* a *harmaa*, u nichž se vyskytují pouze illativy plurálu s koncovkou *-siin* (u *vapaa* 120 výskytů, u *harmaa* 115 výskytů). Slovo *talkoot* se obvykle používá jako plurale tantum, podle etymologického slovníku (*Suomen sanojen alkuperä*, 2001) se jedná o baltskou výpůjčku, mělo by se tak jednat o zdomácnělé slovo. Celkově opět převažuje illativ s koncovkou *-siin*, u některých slov jsou počty výskytů malé a preference zřejmě neustálené. Itkonen (1959: 387–388) u této skupiny konstatuje nedostatek výskytů v prohledávaných korpusech. Možnost užití koncovky *-hin* stejně jako koncovky *-hVn* v illativu singuláru spojuje s působením vzoru jednoslabičných kmenů zakončených na dlouhý vokál. Lze se také domnívat, že vzhledem k malému počtu výskytů nejsou formy ustálené, u dvou prvně zmíněných slov (*talkoot*, *klisee*) opět převažuje varianta *-siin*.

Itkonen rozděluje sledovaná slova do skupin podle toho, jak silná je u nich tendence k úplné eliminaci koncovky *-hin*. Nejsilnější je u kontrahovaných kmenů (typ „huone“, „sairas“, minulých aktivních participií), kde koncovka následuje po nepřízvučné slabice. Na druhém místě jsou stejné deklinační typy, kdy koncovka následuje po slabice pod vedlejším přízvukem. Na třetím místě jsou slova typu „tärke“. U zbylých tří skupin konstatuje nedostatečné počty výskytů (jedná se o dobře adaptovaná přejatá slova zakončená na dlouhý vokál, typ „kevyt“, a málo adaptovaná přejatá slova zakončená na dlouhý vokál). U jednotlivých skupin pak také uvažuje o systémových důvodech. U prvních dvou skupin (rozlišených podle polohy vedlejšího přízvuku) jde podle něj o to, že víceslabičná slova mohou snadněji najít inspiraci u nekontrahovaných kmenů než dvouslabičná (srov. s. 87–88). Itkonen také u první skupiny mluví o pevnějším vědomí o tom, že se v plurálu těchto slov vyskytuje tzv. *supistumadiftongi* (kontrahovaný diftong) než u druhé.

Z našich výsledků je ale těžko vysledovat jakýkoli rozdíl mezi nízkými výskty illativů s koncovkou *-hin* (u jednotlivých deklinačních typů nebo Itkonenem vymezených skupin). U tříslabičných kontrahovaných kmenů (koncovka následuje

Illativ jako distribuční kategorie

po slabice pod vedlejším přízvukem) se výskyty zdají o něco větší než u dvouslabičných, ale sotva lze z takového rozdílu něco vyvozovat:

Tabulka 23: Koncovky *-siin* a *-hin* u dvou- a tříslabičných kmenů

	<i>-siin</i>	<i>-hin</i>		<i>-siin</i>	<i>-hin</i>
<i>tuote</i>	805		<i>asenne</i>	441	6
<i>suhde</i>	645		<i>puolue</i>	425	
<i>kone</i>	520	1	<i>eläke</i>	322	
<i>huume</i>	491	2	<i>asiakas</i>	270	2
<i>tunne</i>	475	2	<i>asukas</i>	172	3
<i>virhe</i>	475		<i>joukkue</i>	168	
<i>puhe</i>	358		<i>esine</i>	127	
<i>hammas</i>	342		<i>kappale</i>	110	4
<i>vieras</i>	339		<i>ennuste</i>	90	5
<i>toive</i>	233		<i>potilas</i>	82	
<i>kallis</i>	184	1	<i>tehokas</i>	73	
<i>kaunis</i>	97		<i>ihanne</i>	55	
<i>rikas</i>	91		<i>sotilas</i>	53	1
<i>valmis</i>	85		<i>kastike</i>	44	
<i>lammas</i>	64		<i>todiste</i>	24	1
<i>ihme</i>	57		<i>lahjakas</i>	20	
<i>kangas</i>	40		<i>oppilas</i>	19	2
<i>valhe</i>	35		<i>lomake</i>	16	
<i>sade</i>	30		<i>nisäkäs</i>	13	
<i>sairas</i>	24	1	<i>nimike</i>	8	
<i>tiede</i>	21		<i>kuningas</i>	7	
	5411	7		2539	24
	99,87%	0,13%		99,06%	0,94%

Podobně bychom dopadli při srovnávání dalších skupin, u typu „tärkeä“ navíc výsledky silně ovlivňují výskyty jednoho slova, totiž zájmena *usea*.

Itkonen (1959: 380–382) také pozoroval mnohem vyšší výskyty koncovky *-hin* v testu preferencí, který dal skupině rodilých mluvčích, než byly výskyty v korpusovém vzorku. Vysvětluje to ovlivněním při psaní testu, kde je úkol poněkud stejnotvárný. Lze se podle toho také domnívat, že přinejmenším mluvčí v dané skupině na přelomu let 1958/59 považovali užití koncovky *-hin* za možné nebo představitelné v širším rozsahu, než jak se skutečně užívá.

Podle Itkonena (1959: 383–384) lze vývoj tohoto jevu (volné distribuce *-siin* ~ *-hin* v illativu plurálu) sledovat přibližně v rozsahu sahajícím do konce 19. století, ale dál už to příliš možné není. Ve starších textech se zdá obvyklejší koncovka typu

-*siin* (začínající na *s*) než koncovka typu *-hin*, u níž lze nalézt méně dokladů. Pojem o této variabilitě mohl u uživatelů psaného jazyka podle Itkonena vzniknout zřejmě nejdříve v období soupeření dialektů, kdy se vedle západních variant typu *-siin* začaly více objevovat východní varianty typu *-hin*. Neústupnost této variace je podle Itkonena (1959: 385–388) způsobena tím (taková variace by podle něj každopádně měla být jen přechodným jevem), že obě koncovky jsou systémové, podpořené např. asociacemi mezi různými typy kmenů nebo deklinačními typy. V námi sledovaném vzorku lze o variabilitě mluvit v podstatě jen u ne zcela adaptovaných přejímek a slova *usea*. Mohlo by také být lákavé porovnat mezi sebou preference ve vzorcích z let 1898/99, 1958/59, které pozoroval Itkonen, a ty námi nalezené v produkci z let 1991–2000. Vzorky jsou ale odlišné velikosti a srovnání se nezdá jako vhodné. Pro příklad můžeme uvést, jak by takové srovnání dopadlo u typu „tärkeä“ (s vynecháním tvarů slova *usea*): ve vzorku z let 1898/99 jsou preference: *-hin* 58%, *-siin* 42% (zaokrouhleno na celá procenta), v letech 1958/59 jsou preference *-siin* 94% a *-hin* 6% (zaokrouhleno na celá procenta), v námi sledované produkci z let 1991–2000 pak *-siin* 99,6% a *-hin* 0,4% (zaokrouhleno na desetiny). Problém spočívá v tom, že vzorek z let 1898/99 obsahuje jen 12 tvarů illativu plurálu, vzorek z let 1958/59 obsahuje 49 tvarů, vzorek z let 1991–2000 pak 2601 tvarů. Zejména procenta pro léta 1898/99 pak nelze brát příliš vážně.

Je možné, že v užívání koncovky *-hin* došlo k poklesu, je ale také možné, že preference koncovky *-hin* u typů „tärkeä“ a „kevyt“ byla jen snahou gramatiků a méně realitou. Tak, jak uvádí Itkonen, starší gramatiky neměly nic proti užívání koncovky *-siin* u tohoto typu slov. Obojím způsobem je pak možné interpretovat Hakulinenovu větu (1941 [2000]: 103), že „*dnes jsou i v obecné (standardní) finštině přípustné/přijímané i takové tvary illativu plurálu jako tärkeisiin, kapeisiin, ohuisiin*“⁶⁸. V souhrnu tak lze tvrdit, že k volné variaci *-siin* ~ *-hin* ve standardní finštině téměř nedochází (až na ojedinělé případy jako jsou neadaptované výpůjčky nebo varianty *useisiin* ~ *useihin*). Primární a převažující variantou illativu plurálu je u zmíněných deklinačních typů nebo skupin slov *-siin*. I distribuce koncovek *-siin* a *-hin* v illativu plurálu je tak poměrně jednoznačná: u některých deklinačních typů se objevuje *-hin*, u jiných *-siin* (přejatá slova zakončená na dlouhý vokál se přiklání k druhé skupině). Nejedná se ale o distribuci vymezenou stejně jako u koncovek *-Vn* a *-in* už jen tím, k jakým kmenům se tyto koncovky mohou pojit. V tomto případě potřebujeme nutně pojem deklinačního typu nebo nějakou jinou formu odkazu na ostatní tvary paradigmatu, o takové nutnosti ostatně mluví už zmiňovaní autoři (Itkonen 1959, Paunonen 1976, Karlsson 1982). Rozhodně se zde ale chceme vyhnout odvolávání se na historické okolnosti vzniku paradigmatických kmenů (kontrakci kmene a vznik tzv. *supistumadiftongit*). Způsobem ukotvení dis-

68 „(...) *nykyisin ovat yleiskeilessäkin hyväksytyjä myös sellaiset mon. asut kuin tärkeisiin, kapeisiin, ohuisiin.*“

tribuce koncovek *-siin* a *-hin* v illativu plurálu může pak být jen odkaz na další formy paradigmatu a potažmo deklinační typy.

7.8.4 Kolísání stupně v illativu plurálu

S dubletními formami illativu plurálu se můžeme setkat také u víceslabičných slov, která mohou mít před illativní koncovkou *-hin* slabý stupeň. Karlsson (1983: 335) hovoří o speciálním případě střídání stupňů, které je typické pro některé typy víceslabičných kmenů a vybrané pádové kategorie (srov. s. 90–91). Na základě hledání výskytů ve stejném korpusu jako v předchozích kapitolách (srov. tabulka 24) lze souhlasit s Karlssonem v tom, že nejobvyklejší je výskyt slabého stupně u slov zakončených na *-kkA*. Výskyty se slabým stupněm můžeme konstatovat také u víceslabičných slov zakončených na *-kkO*, u žádných dalších víceslabičných kmenů ale nebyl nalezen illativ plurálu s kmenem ve slabém stupni (takové případy, např. *kaupunki* : *kaupungeihin*, *navetta* : *navetoihin*, *asunto* : *asunnoihin*, uvádí některé zdroje, srov. např. Itkonen 1957: 272, Penttilä 1963: 193).

Tabulka 24: Illativ ve slabém stupni u slov končících na *-kkA* nebo *-kkO*

	k	kk		k	kk
<i>mellakka</i> „srážka, nepokoje“	80		<i>otsikko</i> „nadpis“	414	9
<i>piirakka</i> „koláč“	18		<i>yksikkö</i> „jednotka“	380	45
<i>mansikka</i> „jahoda“	12		<i>laatikko</i> „krabice, zásuvka“	142	15
<i>silakka</i> „sleď“	7		<i>taulukko</i> „tabulka“	26	3
<i>ratikka</i> „tramvaj“	7		<i>kolikko</i> „mince“	24	3
<i>majakka</i> „maják“	7		<i>sammakko</i> „žába“	11	1
<i>mustikka</i> „borůvka“	4		<i>lompakko</i> „peněženka“	4	7
<i>puolukka</i> „brusinka“	3		<i>asteikko</i> „stupnice“	7	
<i>klinikka</i> „klinika“	3		<i>tekniikka</i> „technik“	4	
<i>lusikka</i> „lžíce“	3		<i>lätäkko</i> „kaluž“	4	
<i>harakka</i> „straka“	2		<i>akateemikko</i> „akademik“	2	
<i>haarukka</i> „vidlička“	1	1	<i>kyynikko</i> „cynik“	2	
<i>kronikka</i> „kronika“	1		<i>fysikko</i> „fysik“	2	
			<i>lyyrikko</i> „lyrik“	1	1
			<i>synfonikko</i> „synfonik“		1
			<i>aavikko</i> „poušť, pustina“	1	

Zmíněné dvě skupiny slov tak preferují slabý stupeň (illativ plurálu je pak *mellakoihin*, *mansikoihin*, *otsikoihin*, *yksiköihin*), u obou skupin je illativní tvar

zakončen na *-kOihin*. Naproti tomu jiná hledaná víceslabičná slova se vyskytovala výhradně v silném stupni, ať už byl počet výskytů illativu plurálu vyšší (např. *kaupunki* „město“ : *kaupunkeihin*, *asunto* „byt“ : *asuntoihin*, *apteekki* „lékárna“ : *apteekkeihin*) nebo šlo o ojedinělé výskyty (např. *tomaatti* „rajče“ : *tomaatteihin*, *prinsiippi* „princip“ : *prinsiippeihin*, *slovakki* „Slovák“ : *slovakkeihin*, *boikotti* „bojkot“ : *boikotteihin*).

Slabé stupně se tak objevují pouze u střídání typu *kk* : *k* a pouze u slov zakončených na *-kkA*, *-kkO*, ale nikoli slov zakončených na *-kki*. Slabý stupeň je dáván do souvislosti s délkou slabiky, která je u čtyřslabičných tvarů pod vedlejším přízvukem (srov. Karlsson 1983: 336). Takové vysvětlení se snaží spojit tyto případy s obvyklým střídáním stupňů. Na druhou stranu výše zmíněné rozdělení ukazuje spíše na lokální schéma, které se týká pouze illativních tvarů (C)V(V)(C)CV*koihin* (pro tříslabičné kmeny). Obecněji než takto uvažovat nelze vzhledem k převažujícím formám jako *apteekkeihin* nebo *salaatteihin*. V zde uplatňovaném přístupu není takové lokální schéma, které odporuje obecnějším tendencím, problematické proto, že se předpokládá, že specifitější schémata (která mají nutně užší dopad) jsou spíše význačná. U výše zmíněných slov si lze povšimnout, že tvar vymykající se obecným tendencím mají i slova s malým počtem výskytů illativu plurálu, nemělo by se tak jednat o výjimečné (jednotlivé) formy, ale právě lokální schéma. Nalezené formy se silným stupněm (spíše ve skupině slov zakončených na *-kkO*) pak hovoří o opačné možnosti, přizpůsobení se většině illativních forem, a měly by tak být příkladem obecnějšího schématu „kmen v silném stupni + illativní koncovka“.

Terho Itkonenem (1957) zmiňovanou souvislost s tvary genitivu a partitivu plurálu můžeme u výše zmíněných slov potvrdit. U slov zakončených na *-kkA* se vyskytovaly v podstatě jen genitivu a partitivu plurálu se slabým kmenem (*mellakoiden/mellakoitten*_{GENpl}, *mellakoita*_{PARTpl}, *piirakoiden/piirakoitten*_{GENpl}, *piirakoita*_{PARTpl}), pouze výjimečně se vyskytly tvary se silným kmenem (*mansikkojen*_{GENpl}, *klinikkojen*_{GENpl}). U slov zakončených na *-kkO* tvary genitivu nebo partitivu plurálu se slabým kmenem celkově převažovaly, ale tvarů se silným kmenem bylo ve srovnání s předchozí skupinou mnohem více (např. *yksiköiden/yksiköitten*_{GENpl} ~ *yksikköjen*_{GENpl}, *yksiköitä*_{PARTpl} ~ *yksikköjä*_{PARTpl}). U dvou delších kmenů (čtyř- a pětislabičného) převažovaly tvary se silným kmenem (*synfonikkojen*_{GENpl} : *sinfonikkoja*_{PARTpl}, *akateemikkojen*_{GENpl} : *akateemikkoja*_{PARTpl}). U víceslabičných slov zakončených na *-i* (*-kki*, *-nki*, *-tti*) se v dnešní finštině nevyskytuje skloňování s koncovkami *-iden/-itten* : *-itA*, u kterého by přicházel v úvahu slabý kmen. Podobně u víceslabičných kmenů zakončených na *-nkO*, *-ntO* (např. *vahinko*, *palkinto*) se nevyskytly genitivu ani partitivu plurálu v jiném než silném stupni. Jedině u slova *navetta* „chlév“ byly zjištěny genitivu i partitivu plurálu jak ve slabém, tak i silném stupni, illativ plurálu byl pouze v silném stupni. Podobně se vyskytly partitivu plurálu ve slabém stupni od slova *ulappa* „širé moře, hladina“, od kterého ale nejsou v daném vzorku výskyty genitivu ani illativu plurálu. Na rozdíl od slov zakončených na *-kkA* a *-kkO* netvoří taková

slova větší skupinu. U zmíněného lokálního vzoru (schématu) illativu plurálu [...*koihin*] tak můžeme předpokládat provázanost se vzorem (nebo vzory) [...*koiden*] : [...*koita*]] pro genitiv a partitiv plurálu. U genitivu a partitivu plurálu pak můžeme předpokládat i abstraktnější vzor, kde lze namísto *k* dosadit také další finské okluzivy, které se účastní kvantitativního střídání stupňů, totiž *t* nebo *p*. Konkurenční vzory pro genitiv a partitiv plurálu se silným stupněm [...*kkojen*] : [...*kkoja*]] pak lze abstrahovat ještě dále. Abstraktnější schéma (se silným stupněm před koncovkou genitivu a partitivu plurálu) by zahrnujelo i střídající se dvouslabičné kmeny (srov. *kukkien* : *kukkia*, *lakkojen* : *lakkoja*, *rapujen* : *rapuja*, *kenkien* : *kenkiä*⁶⁹ apod.). Z tohoto obecného schématu lze vydělit ještě jiná specifická schémata (např. ta pro *i*-kmeny, kdy gen. pl. končí na *-ien*, part. pl. na *-ejA*, srov. pak dvouslabičný kmen *pankkien* : *pankkeja* a tříslabičný *apteekkien* : *apteekkeja*). Tématu lokálních a obecnějších schémat a deklinačním typům se budeme věnovat v další kapitole.

Závěry hledání finských illativních tvarů v korpusu se tak v něčem shodují v tom, co bylo konstatováno o výskytu estonských illativních tvarů. Kolísání tvaru (volná variace, dubletní tvary) se soudě podle korpusu vyskytuje spíše jen u jednotlivých lexémů než u celých skupin, ve finštině se to týká v podstatě jen tvaru illativu plurálu *useisiin* ~ *useihin*. Zobecnění ve větším měřítku (např. na deklinační typ „tärkeä“) by nebylo moudré, bylo by silně ovlivněno výsledky tohoto jednoho slova. Kolísání se ve finštině objevilo také u tvarů, které zjevně nemají vyjasněné deklinační paradigma (kolísající deklinační typy, přejatá slova), a vzhledem k malému výskytu illativních tvarů k vyjasnění zřejmě ani nedochází. Obě možnosti (např. užití koncovky *-hVn* nebo *-seen* u přejatých slov v illativu sg.) mají v těchto případech svou motivaci a dalo by se také soudit, že jejich schémata jsou vyrovnaná co do význačnosti. U uplatnění koncovky illativu plurálu *-siin* vs. *-hin* jsme konstatovali, že je nezbytné odkázat na deklinační (paradigmatické) typy, těmi se budeme dál zabývat v následující kapitole. Slabý stupeň v illativu plurálu (a dalších plurálových tvarech) víceslabičných slov zakončených na *-kkA* nebo *-kkO* ukázal na důležitost schémat s lokálním dopadem.

V této kapitole jsme se pokusili popsat způsob a rozsah využití jednotlivých možností představených v dřívějších kapitolách. Dříve naznačené možnosti schematizace a rozšíření bylo nutné doplnit o další rozměr. Tento rozměr jsme se pokusili zachytit s pomocí pojmu kognitivní význačnosti – jednotlivé možnosti, ať už schémata různé míry abstraktnosti nebo konkrétní illativní formy, mohou být v různé míře význačné. Pokud existuje konkrétní illativní forma, která je zároveň význačná, použije se pravděpodobně tato. Taková konkrétní forma by měla být ustálená a přinejmenším do jisté míry frekventovaná (může pak být i morfologicky nepravděpodobná, srov. např. estonské illativy *pähe*, *suhu*). I při existenci konkrétní ustálené formy máme možnost vytvořit formu podle některého z obecnějších

69 Od *kukka* „květina“, *lakka* „lak; moruška ostružiník“, *rapu* „rak, krab“, *kenkä* „bota“.

schémat (vzorů), ale ve prospěch užití ustálené konkrétní formy hovoří menší elaborační vzdálenost. U abstraktních schémat (např. estonského illativu [...sse]) předpokládáme, že časté užívání tohoto schématu jej dál posiluje, tj. posiluje jeho kognitivní význačnost. Schéma je pak užíváno často i proto, že je morfologicky pravidelné a snadno aplikovatelné na různé typy kmene. Tvrdí se tak, že v popisu mají své místo jednotky na různé úrovni abstraktnosti a nic nás nenutí dávat přednost obecnějším schématům před těmi, která mají menší dosah, tento druh popisu obsáhne idiosynkratické i obecné jevy, nepravidelné i pravidelné tvary. Schémata lokálního dosahu pak mohou být význačná právě proto, že pokrývají menší oblast a jsou tak konkrétnější než velmi obecná pravidla. Tímto způsobem jsme vysvětlili chování finských víceslabičných slov zakončených na *-kkA* nebo *-kkO*, která v illativu plurálu mívají obvykle takový tvar kmene, který není v souladu s obecnějšími pravidly (o střídání stupňů v kmeni v plurálu). Plurálové tvary těchto slov se řídí lokálním schématem. Přístupnost schématu a tedy jeho kognitivní význačnost je dána do souvislosti s ustáleností v jazyce (o které může něco napovědět např. frekvence užívání tvaru nebo schématu), kromě toho ale také se specifícností – velká míra abstraktnosti kognitivní význačnosti nepřije.

V navrženém popisu jsme se chtěli vyhnout potížím, které obvykle vznikají při dělení vzorů na produktivní a neproduktivní. Produktivita je pak jen vedlejší efekt. Např. estonský sse-illativ je produktivně užíván proto, že se jedná o význačné schéma a pro jeho snadnou použitelnost u různých typů kmene, jeho časté užívání pak dále posiluje jeho význačnost. Naopak estonský hV-illativ nebo de-illativ se obvykle produktivně nepoužívají, i když je to představitelné (dokladem je vytvoření nových forem *öhe* a *töhe*, podobně si lze představit např. využití tzv. neproduktivních vzorů při kreativním použití jazyka, snaze o překročení očekávaného).